

Univerzitet u Sarajevu
Filozofski fakultet
Odsjek za orijentalnu filologiju

**STRATEGIJE NEMODIFICIRANE DIREKTNOSTI U
TURSKOM I BOSANSKOM JEZIKU**

Završni magistarski rad

Student: Rijana Jusufbegović

Mentor: Prof. dr. Sabina Bakšić

Sarajevo, septembar 2020.

SADRŽAJ

1. UVOD.....	1
2. PRAGMATIKA – ČOVJEK I JEZIK.....	3
3. JEZICI I UČTIVOST.....	4
3.1 Idealan sagovornik.....	6
4. NEMODIFICIRANA DIREKTNOST.....	7
4.1. Nemodificirana direktnost u situacijama kada je učtivost irelevantna.....	9
4.1.1 Kampanje i apeli.....	18
4.2. Nemodificirana direktnost u diskursu moći.....	22
4.2.1. Službeni natpisi – znakovi i zabrane.....	30
4.3. Nemodificirana direktnost kao izraz neučtivosti.....	33
4.4. Nemodificirana direktnost kao izraz učtivosti.....	38
4.4.1. Dobrodošlice.....	46
4.4.2. Ponude.....	48
4.4.3. Izrazi prilikom rastanka.....	49
4.4.4. Dobre želje i isprike.....	52
5. ZAKLJUČAK.....	55
LITERATURA.....	57

1. UVOD

U ovom magistarskom radu govorit će se o strategijama nemodificirane direktnosti u turskom i bosanskom jeziku, te će se prikazati pragmatičke sličnosti turskog i bosanskog jezika. Iako su ovi jezici u potpunosti genetski i tipološki različiti, odnosno, turski jezik pripada skupini aglutinativnih jezika, a bosanski jezik pripada skupini flektivnih jezika, na pragmatičkoj razini izučavanja ovih jezika, koja uspostavlja odnos između znakova i njegovih korisnika, postoje vidljive sličnosti. Hipoteza magistarskog rada je utvrđivanje sličnosti u realizaciji strategija nemodificirane direktnosti u bosanskom i u turskom jeziku, te će se ista dokazati kroz različite primjere iz svakodnevne komunikacije nativnih govornika koji koriste strategije nemodificirane direktnosti u istim ili sličnim situacijama.

Korpus koji je analiziran u ovom radu u najvećem dijelu čine književno-umjetnička djela, kao i razgovorni diskurs iz turskih i domaćih serija i filmova, jer se jedino razgovorni stil „odlikuje nepripremljenošću i spontanošću, budući da se realizira u svakodnevnim situacijama, a zahtijeva brzo reagiranje, smjenu govornika koji smjenjuju replike, a nekada se uzajamno i prekidaju.“ (Katnić-Bakaršić 1999:34) Shodno tome, serije i filmovi najbolje prikazuju zastupljenost nemodificirane direktnosti u svakodnevnoj komunikaciji nativnih govornika turskog i bosanskog jezika. Analizirane su turske serije: *Söz*, *Hercai*, *Zalim Istanbul*, *Kösem*, *Çukur*, *Huzur Sokağı*, *Muhteşem Yüzyıl*, *Elimi Bırakma*, *Eşkiya Dünyaya Hükümdar Olmaz*. Za prikaz govornog bosanskog jezika korišteni su i pojedini primjeri iz hrvatskih serija, poput zagrebačke serije *Drugo ime ljubavi*. Takvi primjeri su pažljivo odabrani, i posebno se obratila pozornost na to da se bosanski i hrvatski jezik u potpunosti poklapaju i da u analiziranim primjerima ne postoje velike lingvističke i pragmatičke razlike između ova dva jezika. U analiziranom diskursu na turskom jeziku, poseban akcenat stavljen je na seriju *Söz* (*Obećanje*), čija je tema turska specijalna vojna jedinica u borbi protiv terorizma koji je u najvećoj mjeri prisutan u selima u blizini tursko-sirijske granice.

Razgovorni diskurs u seriji Söz je pogodan za analizu jer prikazuje direktnost kao sredstvo izražavanja moći u međusobnom odnosu komandanta i vojnika, ali istovremeno nemodificiranu direktnost prikazuje i kao jedino sredstvo koje garantira uspješnost komunikacije u urgentnim situacijama, zbog toga što se realizira u skladu sa maksimuma Griceovog načela saradnje.

Također, u ovom radu su analizirani i različiti natpisi i uputstva za građane, koji se nalaze na javnim mjestima poput trgova, muzeja, hotela i restorana, kao i u javnom gradskom prijevozu. Jedan od fokusa stavljen je i na nemodificiranu direktnost koja je upotrebljavana u naredbama, ali i savjetima upućenim građanima Bosne i Hercegovine i Turske, nakon što je Svjetska zdravstvena organizacija proglasila pandemiju Koronavirusa. Uz to, prikazana je i upotreba imperativa u svakodnevnim izrazim iz turskog i bosanskog jezika kojima se iskazuju dobre želje za različite prilike i situacije, a realizirani su nemodificiranom direktnošću.

2. PRAGMATIKA – ČOVJEK I JEZIK

Jezik se najčešće definira kao sistem sastavljen od znakova i pravila koji se koristi za međusobnu komunikaciju i razmjenu značenja. Jezik se sastoji od riječi i gramatičkih pravila, ali u praksi, on se sastoji i od auditivnih komponenti, odnosno tonaliteta kojim se izgovaraju riječi, kao i vizuelnih komponenti, tj. različitih pokreta i gestikulacija koje ga nadopunjavaju i time uokviruju samo značenje. „Najvažnija funkcija koju jezik obavlja jeste komunikacija, a ljudi komuniciraju u različitim situacijama i sa sagovornicima sa kojima su u različitim odnosima. Sagovornici mogu dijeliti manje ili više zajedničkog znanja o svijetu i govoriti o temama koje su veoma raznovrsne po važnosti i složenosti. Pokazalo se da opisivanje jezika ne može biti potpuno zadovoljavajuće ako se prilikom opisa ne uzmu u obzir različiti vanjezički, kontekstualni činioci koji utječu na funkcioniranje jezika. Zahvaljujući tome, formirala se posebna naučna disciplina – pragmatika.“¹

Pragmatika se u općem smislu može definirati kao disciplina koja proučava značenje iskaza, tj. jedinica ostvarenih u kontekstu. „Svaki se iskaz, po definiciji, ostvaruje u nekom kontekstu. Stoga, u svim jezicima svijeta razvijena su jezička sredstva koja služe da iskaz vežu za određeni kontekst. Za sva takva sredstva koristi se zajednički termin deiksa.“²

Najznačajnije teme kojima se bavi pragmatika su: teorija govornih činova, teorija konverzacijskih implikatura, te presupozicija.

Iznimno značajno mjesto u pragmatici zauzima izučavanje pojma učtivosti, učtive upotrebe jezika, te teorije učtivosti koju definiraju Penelope Brown i Stephen C. Levinson.

¹ Sabina Bakšić i Halid Bulić, *Pragmatika*, Bookline, Sarajevo, 2019, str. 12

² Op. cit, str. 63

3. UČTIVOST I JEZICI

Engleska riječ za učtivost –*polite*, objašnjava Watts, potječe od latinske riječi *politus*, što znači uglađen, uglačan. Neki je karakterišu kao društveno prikladno ponašanje, neki kao obzirnost prema drugima, a neki imaju negativne stavove prema učtivom ponašanju, opisujući ga kao oholo, neiskreno i povučeno. (Watts 2003:33)

Definicija učtivost, načini na koje se ona realizuje u različitim kulturama i validnost univerzalne teorije učtivosti od velike su važnosti za čitav niz naučnih disciplina, kao što su: pragmalingvistika, sociolingvistika, sociologija i socijalna psihologija. Da bismo bili kompetentni sagovornici potrebno je da pored gramatičkih pravila i riječi posjedujemo i znanje o primjerenoj upotrebi jezika.

Za pragmatiku je veoma važan kontekst u kome se odvija komunikacija. Kontekst se kao pojam upotrebljava da označi smisao ili sadržaj nečega o čemu se govori, a odnosi se i na sadržaj određenog govornog čina u cjelini. Prema definiciji, kontekst predstavlja govornu ili misaonu cjelinu kojoj pripada određena riječ ili rečenica i na osnovu koje se određuje tačno značenje iskaza, odnosno rečenice. U zavisnosti od samog konteksta, određene rečenice, riječi, izrazi i pojmovi mogu imati različita značenja. Na taj kontekst utječu različiti faktori, kao što su kulturne odlike. Učtivost nije univerzalna, ali je prisutna u svakoj kulturi u zavisnosti od sistema vrijednosti.

Ovo je bitan aspekt kada se govori o učtivosti u jeziku, jer u različitim kulturama vladaju različite konvencije učtivosti, koje se opet jezički manifestuju na različite načine.

Penelope Brown i Stephen C. Levinson su svoju teoriju učtivosti napisali u vidu članka 1978. godine, a potom objavili u formi knjige devet godina kasnije, 1987. godine. Ona je imala veliki utjecaj na putanju istraživanja učtivosti. Oni pojmu učtivosti prilaze preko pojma *face* (*obraz, lice*) koji su pruzeli od Ervinga Goffmana za kojeg *face* predstavlja sliku koju jedinka želi da o njoj imaju drugi članovi društva.

Engleski termin *face* nije moguće prevesti jednim adekvatnim prijevodnim ekvivalentom na naš jezik, jer on znači *lice*, ali i *obraz*, *ugled*, *dobar glas*.³

Brown i Levinson navode da *obraz* sadrži dva aspekta: *pozitivni obraz* koji predstavlja potrebu pojedinca da bude priznat i pozitivno vrednovan u društvu, kao i *negativni obraz* koji predstavlja potrebu pojedinca da slobodno djeluje i bude neometan u svom djelovanju. Neki govorni činovi sami po sebi ugrožavaju obraz sagovornika, zato govornik pribjegavajući učtivoj upotrebi jezika određenim jezičkim sredstvima ublažava potencijalno disensne govorne činove, tj. govornik određenim jezičkim sredstvima nastoji izbjeći narušavanje socijalne ravnoteže i stvaranje konflikta. (Watts 2003:105)

Autori ističu da su obrazi uzajamno ranjivi, te s obzirom na obostranu ranjivost obraza, svaki će razuman govornik nastojati izbjeći činove ugrožavanja, ili će pribjeći strategijama koje umanjuju prijetnju.

Autori navode sljedeće strategije:

- Strategija pozitivne učtivosti – služi za zblizavanje, tj. uspostavljanje bliskosti i solidarnosti. Govornik signalizira sagovorniku da pozitivno vrednuje njegovu sliku o sebi (njegov pozitivan obraz), te da ga smatra prijateljem i članom vlastite grupe. Tu spadaju: komplimenti, oslovljavanje deminutivima, upotreba sadašnjeg vremena u prepričavanju prošlih događaja, ali i različite ponude i obećanja.
- Strategija negativne učtivosti – primarno je bazirana na distanciranju, tj. „izbjegavanju“. Govornik nastoji uvjeriti sagovornika da priznaje i poštuje njegovu slobodu djelovanja. Tu spadaju: oslovljavanja honorificima, obezličavanje, neodređene zamjenice, upotreba prošlog vremena, pesimizam i različite isprike.

³ Sabina Bakšić, *Strategije učtivosti u turskom jeziku*, Filozofski fakultet u Sarajevu, Sarajevo, 2012, str.6 ; dalje kao Bakšić

- Strategija nekonvencionalizirane indirektnosti (Off record strategija) – gdje govornik u svom iskazu pokazuje dvosmislenost i nejasnost. Govornik upotrebljava aluzije, litote, tautologije, trope. On svoj iskaz ostavlja otvorenim za tumačenje, i uvijek ga može poreći i tako izbjeći odgovornost za ugrožavanje obraza svog sagovornika.
- Strategija nemodificirane direktnosti (On record strategija) - predstavlja direktan način obraćanja sagovorniku, nedvosmisleno i bez ublažavanja. (Brown, Lewinson 1987:69)

3.1. IDEALAN SAGOVORNIK

U cilju pristupačnijeg objašnjenja univerzalnih jezičkih sredstava za iskazivanje učivosti, Brown i Levinson polaze od pretpostavke da postoji idealni sagovornik (engl. model person) koji podrazumijeva tečnog govornika nekog jezika koga odlikuju posebne osobine, od kojih su najvažnije racionalnost i obraz. (Brown, Lewinson 1987:85)

Racionalnost se odnosi na sposobnost idealnog sagovornika da razmišlja o cilju komunikacije kao i o sredstvima kojima se taj cilj postiže, dok se pod obrazom misli na dvije konkretne potrebe:

- potrebu za odobravanjem i divljenjem od strane drugih.
- potrebu za slobodom djelovanja

„ Ta osoba predstavlja idealnog učesnika konverzacije, pa bi idealna komunikativna situacija podrazumijevala prisustvo dva idealna sagovornika koji poštuju i uvažavaju obostrane potrebe i interese, te u skladu sa tim biraju odgovarajuća komunikativna sredstva koja će zadovoljiti njihove potrebe, ali i očuvati harmoničan odnos među njima.“ (Brown, Lewinson 1987:85)

U skladu sa tim, osnovni zadatak ostvarivanja idealne komunikacije je da govornik procijeni opasnosti od ugrožavanja obraza svojih sagovornika i odabere odgovarajuće strategije za ublažavanje prijatni obrazu.

Da bi govornik zadovoljio minimalne kriterije za takvu komunikacije, potrebno je da poznaje strategije učtivosti, koje su glavno oruđe za uspostavljanje ravnoteže u komunikaciji i postizanje komunikacijskog cilja bez narušavanja sagovornikovog obraza, a naposljetku i međuljudskih odnosa.

4. NEMODIFICIRANA DIREKTNOST

Nemodificirana direktnost je jedna od četiri gore navedene strategije učtivosti, prema mišljenju Penlope Brown i Stephena C. Levinsona. Oni je još nazivaju „Bald on record“, i smatraju je jedinom strategijom koja je u potpunosti u skladu sa maksimama Griceovog načela saradnje, koje je preduslov uspješne komunikacije. (Fraser 2005:71)

Ova strategija se zbog toga koristi upravo u situacijama kada je uspješnost komunikacije bitnija od govornikove želje da bude učtiv, tj. u situacijama kada je govornikova potreba da njegova poruka bude ispravno shvaćena i interpretirana bitnija od njegove potrebe da bude učtiv. Istovremeno, nemodificiranoj direktnosti se pribjegava i onda kada govornik svojom direktnošću učtivo pokazuje da brine o sagovorniku, njegovim željama i potrebama, pa shodno tome i o njegovom pozitivnom obrazu: (ponude, opraštanja, utjehe, prijateljski savjeti i upozorenja), ali i onda kada govornik svojom direktnošću otklanja sagovornikovu nelagodu u situacijama kada je zabrinut da svojim djelovanjem ugrožava govornikov negativan obraz, za šta su najeklatantniji primjer dobrodošlice.

Raspon upotrebe nemodificirane direktnosti, odnosno imperativa kao jezičkog sredstva za realiziranje direktnosti je veoma širok, pa se njime istovremeno iskazuju naredbe, ali i preklinjanje, te se mogu napraviti različite podjele i klasifikacije po različitim kriterijima za upotrebu ove strategije.

Prema Penelope Brown i Stephenu C. Lewinsonu postoje dva razloga za upotrebu ove strategije:

- 1) obraz je irelevantan, tako da nije potrebno ublažavanje njegovog ugrožavanja
- 2) govornik ugrožavanje obraza sagovornika ublažava različitim jezičkim sredstvima

Fraser predlaže daljnju klasifikaciju gdje bi se razlikovale dvije strategije unutar nemodificirane direktnosti, pa bi se jedna odnosila na pozitivan, a druga na negativan obraz sagovornika. Prema Fraseru, poseban kriterij za podjelu situacija u kojima se pribjegava strategiji nemodificirane direktnosti je prisustvo, odnosno, odsustvo učtivosti, iako postoje različite situacije u kojima u učtivost u potpunosti irelevantna. (Fraser 2005:72)

Prema Penelope Brown i Stephenu C. Lewinsonu postoji veliki raspon upotrebe nemodificirane direktnosti, jer govornik može imati različite motive direktnog obraćanja sagovorniku. Sve situacije i okolnosti u kojima govornik pribjegava korištenju nemodificirane direktnosti najjednostavnije se mogu podijeliti na sljedeće skupine:

1. Situacije kada je učtivost irelevantna – urgentne situacije poput pozivanja u pomoć, ali i ukazivanja na opasnost. Također, učtivost je irelevantna i u situacijama usmjerenosti na zadatak, tj. onim situacijama kada je u fokusu sama radnja, a ne osobe koje je vrše, poput uputstava i recepata za jela.
2. Diskurs moći – situacije u kojima govornik u asimetričnim relacijama upotrebom nemodificirane direktnosti pokazuje da posjeduje moć u odnosu na sagovornika, te da se ne boji nikakvih sankcija. Govornikova moć može biti stvarna ili simbolična. U ovu skupinu spada diskurs moći na radnom mjestu, u vojsci, ali i prilikom doktorskog pregleda.
3. Situacije u kojima govornik direktnošću izražava neučtivost – neučtivost može biti nemotivirana, tj. posljedica nedostatka znanja, ili motivirana, tj. situacije u kojima je govornik namjerno neučtiv u čemu su najistaknutiji primjeri šale, koje su društveno prihvatljive.
4. Situacije u kojima govornik direktnošću izražava učtivost – tu spadaju sve situacije i izrazi koji su u korist sagovornika poput nuđenja hrane i pića, dozvola, savjeta, tješnja, preklinjanja, ali i isprike, dobrodošlice, opraštanja. Čak bi se izostanak direktnosti u ovim situacijama mogao smatrati neučtivim.

„Rituali započinjanja i zatvaranja dijaloga, ali i dobre želje pri pozdravu obično se izražavaju nemodificiranom direktnošću, tj. imperativom. U turskom jeziku zanimljiv je i primjer glagola buyurmak (narediti, ukazati čast), čiji imperativ buyurun(uz) znači izvolite.“⁴

4.1. NEMODIFICIRANA DIREKTNOST U SITUACIJAMA KADA JE UČTIVOST IRELEVANTNA

Strategija nemodificirane direktnosti primarno može imati učtiv ili neučtiv predznak, u zavisnosti od toga da li govornik brine o sagovornikovom obrazu, ali postoje i situacije kada je učtivost u potpunosti irelevantna.

Što se tiče konteksta u kojima je upotreba ove strategije neutralna, najilustrativniji primjeri nalaze se u urgentnim situacijama, gdje je potrebna maksimalna uspješnost i gdje za učtivost nema vremena.⁵

U primjerima koji slijede prikazana je upotreba imperativa u takvim situacijama, odnosno, situacijama gdje je urgentnost značajnija od učtivosti:

„Yardım edin! Kimse yok mu? Yardım edin! Dayan abim, dayan!“

(Ima li koga? Pomozite! Izdrži brate, izdrži!)

(Serija *Çukur*, Bölüm 5)⁶

U ovom primjeru dva lica su doživjela saobraćajnu nesreću nakon koje će uslijediti eksplozija automobila. Vozač, koji je pri svijesti i nije teže povrijeđen, iznosi iz auta svog suvozača u nesvjesnom stanju i poziva u pomoć potencijalne prolaznike.

⁴ Bakšić, str. 22

⁵ Ibid, str. 22

⁶ Serija *Çukur (Jama)*, Ay Yapım, Turska, 2017., epizoda 5, <https://www.youtube.com/watch?v=bvNkTFWsJoE>; dalje kao *Çukur*

Pored imperativa pomoć „Yardım edin“ prilikom pozivanja u pomoć, govornik upotrebljava i imperativ glagola dayanmak – izdržati, kojim poziva svog saputnika da izdrži, osvijesti se i dočeka pomoć.

I u narednom primjeru, direktnošću je prikazan poziv u pomoć:

„Bana yardım edin! Askerler! Bana yardım edin!

(Pomozite mi! Vojnici! Pomozite mi!)

(Serija Söz, Bölüm 5) ⁷

U ovom primjeru preplašena žena koju je terorista ostavio samu u minskom polju poziva vojnike u pomoć.

Ovakva upotreba direktnosti pri pozivima u pomoć zastupljena je i u bosanskom jeziku. Tako će govornik prilikom različitih loših događaja i opasnosti, pored najfrekventnijeg izraza „Upomoć“, koristiti imperative: Pomozi/te mi! Dođi/te!

Pored poziva u pomoć, često je i ukazivanje na opasnost koja je u blizini, što se vidi u sljedećim primjerima:

Ufaklık, orada kal! Sakın bize gelme! Bu bir mayın tarlası!”

(Maleni, ostani tu gdje si! Pazi! Ne dolazi ovamo! To je minsko polje!)

(Serija Söz, Bölüm 5) ⁸

U ovom primjeru vojnik govori dječaku da ostane gdje je i ne dolazi prema vojnicima i njegovoj majci, jer se nalaze u minskom polju. Upotrebom uzvika *Sakın* vojnik još dodatno intenzivira imperativ koji je upotrijebio kako bi dječaku ukazao na opasnost u kojoj se nalazi.

⁷ Serija Söz (Obećanje), TIMS&B, Turska, 2017-2019., ep. 5, <https://www.youtube.com/watch?v=b3u8j53VSP8>; dalje kao Serija Söz

⁸ Ibid, ep. 5

*Bahar beni dinle! Hafızın karnında bomba yerleştirmiş! Hemen çıkarmam lazım! Çabuk!
Duydun mu?*

(Bahar, slušaj me! U Hafızovom stomaku je bomba! Moraš je odmah izvaditi! Brzo! Jesi li me čula?)

(Serija Söz, Bölüm 6)⁹

U gore navedenom primjeru vojnik preko telefona objašnjava doktorici da se u stomaku pacijenta nalazi bomba koja će uskoro eksplodirati, te da je nužno da je ona izvadi na vrijeme.

U primjeru koji slijedi vojnici tjeraju ljude da napuste seosku svadbu, jer sumnjaju da će uskoro doći do eksplozije:

*Hemen bu yerin boşaltması lazım! Hemen! Kadınlar ve çocuklar muhtarın evine!
Korkmayın, biz burdayız!*

(Ovo mjesto se odmah mora isprazniti! Odmah! Žene i djeca neka idu u kuću seoskog starješine! Nemojte se bojati, mi smo tu!)

(Serija Söz, Bölüm 3)¹⁰

Zanimljivo je da je u ovom primjeru imperativ izostavljen i zamijenjen različitim gestikulacijama, odnosno, pokretima ruke i očiju, što još dodatno pokazuje urgentnost situacije. Istu funkciju ima i obezličavanje na samom početku rečenice. U drugom dijelu nalazi se imperativ *Korkmayın!* (*Nemojte se bojati!*) koji ima funkciju utješnog savjeta realiziranog nemodificiranom direktnošću.

U dolje navedenom primjeru vojnik sakriva doktoricu od terorista, te je savjetuje kako da se spasi. Ovakvi imperativi nisu izraz neučtivosti, već pokazuju urgentnost situacije.

⁹ Serija Söz, ep. 6 https://www.youtube.com/watch?v=A9kZebU_bd0

¹⁰ Serija Söz, ep. 3 <https://www.youtube.com/watch?v=T5CG5IkPpi0>

Sakla hemen! Sesini çıkartma! (Sakrij se odmah! Ne puštaj ni glasa!)

(Serija Söz, Bölüm 3)¹¹

Takve imperative u urgentnim situacijama Penlope Brown i Stephen C. Levinson nazivaju „urgent imperatives“ tj. urgentnim imperativima.

Interesantan je i primjer gdje je imperativ glagola *gelmek* (doći) u potpunosti izostavljen, ali je glasom i mjesnim prilogom u dativu komandant pokazao vojnicima da očekuje njihov dolazak i brzu reakciju, jer se nalaze u opasnosti.

Buraya! Her yerde kan lekesi! (Ovamo! Ima krvi posvuda!)

(Serija Söz, Bölüm 8)¹²

Na isti način je upotrijebljen imperativ u narednom primjeru:

Ambulans çağırın! Ambulans çağırın! (Pozovite hitnu pomoć! Pozovite hitnu pomoć!)

(Serija Elimi Bırakma, Bölüm 55)¹³

U navedenom primjeru govornik imperativom govori uposlenicima svoje firme da odmah pozovu hitnu pomoć jer je njegova sagovornica izgubila svijest i pala. Ponavljanjem svog iskaza dva puta, govornik dodatno ukazuje na urgentnost situacije. Slični su i primjeri u kojima se doktorica obraća medicinskim sestrama dok pokušava spasiti ranjenu pacijenticu. Nakon urgentnog imperativa u prvoj rečenici, u drugoj izostavlja glagol i navodi samo da je odmah potrebna masaža srca:

İki miligram adrenalin yerin, çabuk! Onu kaybediyoruz!

Kalp masajı, hemen!

¹¹ Ibid, ep. 3

¹² Ibid, ep. 8 <https://www.youtube.com/watch?v=PD-sU8Fcv8E>

¹³ Serija Elimi Bırakma (Azra), Üs Yapım, Turska, 2018.-2019., ep. 55 <https://www.youtube.com/watch?v=lbmjuQmBZI>

(Dajte dva miligrama adrenalina, brzo! Gubimo pacijenticu!

Masaža srca, odmah!)

(Serija Söz, Bölüm 1) ¹⁴

Govornici bosanskog jezika na isti način iskazuju urgentnost situacije.

Eklatantni primjeri za direktnu komparaciju turskog i bosanskog jezika i strategije nemodificirane direktnosti u urgentnim situacijama su primjeri naredbi koje su upućene građanima Turske i Bosne i Hercegovine, ali i cijele regije, nakon pojave Koronavirusa u ovim državama.

U aprilu 2020. godine, neposredno nakon proglašenja pandemije Koronavirusa, ministar zdravstva Republike Turske Fahrettin Koca, obratio se građanima Republike Turske sljedećim riječima:

“Büyüklerimizi uyarıyorum! Evden çıkmayın! Ailelerimizi uyarıyorum! Büyüklerimizi riskten koruyun. Gençlerimizi uyarıyorum, virüsü taşıyıp taşımadığınızı bilemezsiniz!”¹⁵

(Upozoravam naše starije građane! Ne izlazite iz kuće! Upozoravam naše porodice! Zaštitite naše starije od rizika! Upozoravam našu omladinu! Ne možete znati da li ste nosioci virusa!)

Na potpuno isti način realizirane su formalne naredbe pojedinaca koji obnašaju funkcije izvršne vlasti u Bosni i Hercegovini:

“Nemojte izlaziti bez prijeko potrebe”, rekao je premijer Kantona Sarajevo građanima glavnog grada¹⁶.

¹⁴ Ibid, ep. 1 <https://www.youtube.com/watch?v=9iTR2qZ3Mz0>

¹⁵ Obraćanje ministra zdravstva Republike Turske Fahrettina Kocae, Dostupno na: <https://www.milliyet.com.tr/gundem/son-dakika-haberi-corona-viruste-son-durum-bakan-koca-toplam-can-kaybi-425-vaka-sayisi-20-921e-yukseldi-6180754> (Pristupljeno 02.06.2020. godine)

¹⁶ Obraćanje premijera Kantona Sarajevo Marija Nenadića, Dnevnik televizije N1, 16.03.2020. godine

Upotrijebivši imperativ “nemojte izlaziti”, jasno je ukazao na ozbiljnost same situacije i urgentnost svoje reakcije kao visokog državnog funkcionera.

Taj imperativ se može posmatrati i kao dobronamjerni savjet, ali zbog okolnosti u kojima je nastao smatra se urgentnim imperativom. Na isti način, realizirano je i mnoštvo naredbi i savjeta koji su upućeni građanima kroz različite kanale javnog informisanja, poput televizijskih programa, internetskih portala i letaka koji su podijeljeni građanima, a sve sa ciljem prevencije i sprječavanja širenja opasnog Koronavirusa.

Na službenoj web-stranici UNICEF BiH navedeno je 5 mjera predostrožnosti:

- 1. Često i temeljito perite ruke sapunom i vodom ili sanitarnim gelom na bazi alkohola*
- 2. Prilikom kašljanja pokrijte nos i usta laktom ili maramicom*
- 3. Izbjegavajte kontakt sa osobama koje imaju simptome prehlade ili gripe*
- 4. Pozovite doktora ako imate povišenu temperaturu (groznicu), kašljete ili otežano dišete.*
- 5. Izbjegavajte neposredan nezaštićeni kontakt sa domaćim ili divljim životinjama.¹⁷*

Svaka od ovih mjera realizirana je pomoću imperativa.

Iako na prvi pogled ovih 5 mjera mogu izgledati kao savjeti, obzirom na opasnost same situacije i važnost njihove primjene ove mjere u pragmatičkom smislu ne mogu biti svrstane među dobronamjerne savjete realizirane uz pomoć imperativa, te su zbog toga uvrštene među primjere upotrebe direktnosti u slučajevima kada je učtivost irelevantna zbog urgentnosti situacije.

Svaka od ovih preventivnih mjera može se smatrati i svojevrsnom naredbom, jer je njeno poštivanje obavezo radi zaštite zdravlja pojedinca koji ih čita, ali i svih ostalih građana.

Još ilustrativniji primjer koji pokazuje koliko je u urgentnim situacijama učtivost irelevantna pokazan je u nastavku. Direktiv, odnosno naredba građanima, realizirana je upotrebom futura.

Kada je na području Bosne i Hercegovine proglašeno stanje prirodne ili druge nesreće zbog pojave Koronavirusa, Predsjedavajući Vijeća ministara Bosne i Hercegovine Zoran Tegeltija izdao je niz

¹⁷ Preventivne mjere UNICEF BiH, <https://www.unicef.org/bih/covid19>, Pristupljeno: 18.03.2020. godine

urgentnih naredbi kojih se moraju pridržavati svi građani Bosne i Hercegovine koji su u državu došli iz inostranstva:

“Neće ni za koga biti izuzetka. Svi građani će se nalaziti u šatorskim naseljima.”¹⁸

Na ovaj način iznesena je naredba koja je obavezna za sve građane.

Takva naredba realizirana upotrebom futura umjesto imperativa, koja kao takva pokazuje da ne postoji mogućnost da ne bude realizirana, dodatno je pojačana narednim rečenicama u kojima su iznesene sankcije koje će snositi građani koji se ne budu pridržavali navedene mjere, ali i svih ostalih preventivnih mjera za suzbijanje širenja opasnog virusa.

Upotrebom direktnosti koja je izražena kombiniranjem imperativa i futura kao oblika kojim se iskazuje obaveznost pridržavanja preventivnih mjera za zaštitu od smrtonosnog Koronavirusa (COVID-19) pristupili su i visoki državnici u cijelom svijetu i regionu.

Tako se može vidjeti da se u urgentnim situacijama koriste ista jezička sredstva u gotovo svim jezicima susjednih država i mnogim državama svijeta. Međutim, u zemljama zapadne Evrope korištene su drugačije strategije, jer strategija nemodificirane direktnosti upućuje na diskurs moći, a u državama zapadne Evrope vlasti se obraćaju građanima uz ograde i izraze poštovanja.

Dolje navedene naredbe izgovorila je premijerka Srbije Ana Brnabić, prilikom obraćanja građanima.

“Molim vas na samodisciplinu, posebno starije sugrađane. Nemojte da izlazite napolje. Nemojte nas tjerati da uvodimo policijski čas i da vojsku i policiju izvodimo na ulice i u potpunosti zabranimo slobodu kretanja.”¹⁹

¹⁸ Obraćanje Predsjedavajućeg Vijeća Ministara Bosne i Hercegovine, Dnevnik televizije N1, 17.03.2020. godine

¹⁹ Obraćanje Ane Brnabić premijerke Srbije, dostupno na: <https://www.atvbl.com/vijesti/srbija/apel-gradjanima-srbije-nemojte-nas-tjerati-da-uvodimo-policijski-cas-16-3-2020>, Pristupljeno: 18.03.2020.

Urgentnost same situacije, kao i nužnost poštivanja ovih naredbi dodatno je naglasila ukazujući na to da će, ukoliko se građani ne budu pridržavali istih, državne vlasti biti primorane da uvode još rigoroznije mjere.

Svaki od ovih primjera obraćanja visokih državnih dužnosnika mogao bi se svrstati i među ilustrativne prikaze situacija u kojima govornik koristi direktnost kao sredstvo kojim iskazuje svoju moć nad sagovornikom, te je linija koja ih razdvaja veoma tanka. Međutim, u situaciji kada se države svijeta bore sa gotovo nepoznatim i iznimno opasnim virusom, državni funkcioneri ne upotrebljavaju direktnost kako bi iskazali isključivo svoju objektivnu moć koju im obezbjeđuje činjenica da se nalaze na čelu izvršne ili zakonodavne vlasti država, odnosno nivoa vlasti, u kojima obnašaju svoje funkcije, već direktnost upotrebljavaju kako bi ukazali na količinu opasnosti koja prijete, kao i na urgentnost same situacije i nužnost pridržavanja mjera koje izriču. Međutim, jasno se može uočiti da su za razliku od zemalja zapadnog Balkana i Sjedinjenih Američkih Država, u zemljama zapadne Evrope vlasti koristile drugačije strategije i oslovljavale svoje građane izrazima poštovanja.

Uz upotrebu obezličavanja koje djeluje kao intenzifikator jezičkih sredstava za iskazivanje nužnosti izvršenja neke radnje, američki predsjednik Donald Trump predstavio je niz mjera Bijele kuće kojima se ukazuje građanima na obavezno ponašanje za vrijeme trajanja pandemije Koronavirusa:

“Over the next half month, Americans should not gather in groups of more than 10 people, schooling should be at home and discretionary travel and social visits should be avoided. If anyone in a household tests positive for the virus, everyone who lives there should stay home.”

(U narednih pola mjeseca, Amerikanci se ne trebaju okupljati u grupama većim od 10 ljudi. Školovanje treba biti kod kuće, a putovanja i socijalne posjete treba izbjegavati. Ako bilo ko u domaćinstvu bude pozitivan na virus, svi koji žive tu trebaju ostati kod kuće.)²⁰

²⁰ Predstavljanje mjera Bijele kuće za suzbijanje širenja Koronavirusa, dostupno na: <https://time.com/5804402/white-house-coronavirus-guidelines/>, Pristupljeno: 18.03.2020.

Također, pored urgentnih situacija, učtivost je irelevantna i u slučajevima usmjerenosti na zadatak, a najeklatantniji primjeri su instrukcije, uputstva i recepti, gdje se upotrebom imperativa ne vrši nikakav pritisak na osobu koja ih čita, kao u primjerima turskih recepata:

Haşlanan makarnayı süzün. (Procijedite skuhane makarone.)

Sos ile makarnayı iyice harmanlayın. (Dobro promiješajte umak i makarone.)

8-10 dakika arası pişirin. (Kuhajte 8 do 10 minuta.)²¹

Na isti način se u pisanim instrukcijama i receptima upotrebljava imperativ i u bosanskom jeziku. To se može vidjeti na primjeru recepta za čokoladne kolačiće:

Postepeno umiješajte mješavinu brašna i sode bikarbone. Na kraju umiješajte komadiće čokolade.

Pomoću žlice oblikujte na papiru za pečenje kolačiće promjera oko 5 cm.

*Pecite 9-11 minuta u zagrijanoj pećnici na 190°C.*²²

Među situacije kada je učtivost irelevantna može se ubrojati i situacija kada govornik pokušava probuditi sagovornika kako bi stigao na vrijeme izvršiti sve svoje obaveze. On mu se prilikom buđenja i u turskom i u bosanskom jeziku najčešće obraća pomoću imperativa:

Hadi uyan! / Probudi se!

Pri situacijama u kojima govornik budi svog sagovornika on je u potpunosti usmjeren na zadatak, te je učtivost irelevantna, zbog toga što je primarni cilj tog iskaza da potakne sagovornika da se probudi iz sna, te se na taj način ne ugrožava sagovornikov obraz. Baš suprotno, sam čin buđenja je obično u interesu sagovornika.

²¹ <https://www.nefisyemektarifleri.com/pesto-soslu-makarna-tavuk-dunyasi-tarifi/> Pristupljeno: 17.03.2020

²² <https://www.coolinarika.com/recept/767100> Pristupljeno: 17.03.2020.

4.1.1. KAMPANJE I APELI

Strategija nemodificirane direktonosti u situacijama usmjerenosti na zadatak i urgentnosti može se uočiti i u različitim kampanjama i apelima. Cilj većine kampanja i apela najčešće je poticanje građana da doniraju novac za liječenje svojih sugrađana, ali i da doniraju krv kojom mogu spasiti tuđe živote. Takvi apeli često su odštampani na različitim lecima i brošurama, kao i na banerima i billboardima. Obzirom da je krajnji cilj ovih apela i kampanja spašavanje tuđih života, upotreba direktonosti u njihovoj realizaciji se ne može smatrati neučtivom, jer je učtivost u takvim situacijama u potpunosti irelevantna.

Odabir direktonosti, odnosno imperativa, kao sredstva obraćanja širim narodnim masama ima psihološki cilj buđenja svijesti čitatelja. U turskom i u bosanskom jeziku kampanje koje pozivaju na pomoć u liječenju, kao i doniranje krvi realiziraju se upotrebom imperativa, što se jasno može uočiti u sljedećim primjerima:

Slika 1.

Zvanični baner kampanje doniranja krvi u organizaciji općine Büyükşehir u gradu İzmiru ²³

²³ https://www.izmir.bel.tr/tr/Haberler/buyuksehir-den-kan-bagisi-kampanyasi/8241/156?fbclid=IwAR1KKg_rk868Vb6awNn_lgOxqRAiXohre9G15IWnc9ZD9nyp90iX_8XMtR0
Pristupljeno: 21.03.2020.

Slika 2.

*Zvanični baner kampanje doniranja krvi za djecu oboljelu od raka*²⁴

U navedenim primjerima upotrebom imperativa *Kan verin* i *Daruj krv* potpuno istim riječima apeluje se na građane Turske i Bosne i Hercegovine da doniraju krv i tako pomognu onima kojima je krv potrebna za život. Jedina razlika u ove dvije poruke je u tome što je poruka na turskom jeziku realizirana imperativom u drugom licu množine, dok je na bosanskom jeziku upotrebljen imperativ u drugom licu jednine, što je dodatna strategija zblžavanja sa sagovornikom. Snaga poruke dodatno je upotpunjena riječima koje slijede, koje su ponovo realizirane upotrebom nemodificirane direktnosti.

Na primjeru iz Turske, uočljivo je da je upotrijebljen imperativ glagola *kurtarmak* (spasiti), u drugom licu množine „*Hayat kurtarin*“ (*Spasite život*), dok je apel u Bosni i Hercegovini, tj. na bosanskom jeziku završen riječima „*Budi njihov heroj*“, sa glagolom *biti* u imperativu drugog lica jednine.

²⁴ <http://srcezadjecu.ba/mobile/bs/novosti/dogadjaji/daruj-krv-budi-opet-njihov-heroj-72?fbclid=IwAR2fYT3lxoNaHApwvCB-BF4EXE3aR4jEafZouArbnsstdR0Zzlhpn3XFT-4> Pristupljeno: 21.03.2020.

Ovakva upotreba imperativa u drugom dijelu slogana na ovim apelima, može se smatrati zamjenom za pogodbenu rečenicu u formi „ako“ ili „ukoliko“, koja ukazuje na to da je sadržaj glavne rečenice moguć jedino ukoliko se ostvari uvjet (pogodba) izrečena zavisnom rečenicom. To znači da su oba apela mogla biti realizirana pogodbenim rečenicama sadržaja: „Eğer kan verirsiniz hayat kurtaracaksınız“ (Ukoliko/Ako darujete krv, spasit ćete živote) i „Ukoliko daruješ krv, bit ćeš njihov heroj“, međutim, autori ovih apela opredijelili su se za upotrebu nemodificirane direktnosti, jer upotreba direktnosti u ovakvim situacijama ima primarnu funkciju da utječe na svijest i savjest onih kojima je poruka upućena, te da ih psihološki potakne da učine ono što se od njih traži. Nemodificirana direktnost korištena je i u kampanji “ostani kod kuće”, koja se može smatrati globalnom kampanjom pozivanja na građansku odgovornost nakon proglašenja pandemije Koronavirusa:

Slika 3.

Zvanični apel općine Büyükşehir u gradu Aydın ²⁵

²⁵ http://www.malatyaguncel.com/baskan-cercioglundan-evde-kal-cagrisi-1473999h.htm?fbclid=IwAR2RZMSeee9f5XQplc1_l4C7hY5GTNboITYJMcd-sBW16uB7HDq1l-XKUbm Pristupljeno: 21.03.2020.

Imperativima „*Evde kal, saĝlikli kal!*“ (Ostani kod kuće, ostani zdrav), apelirano je na građane da za vrijeme trajanja pandemije ostanu kod kuće i na taj način sačuvaju svoje zdravlje. I ovaj apel mogao je biti realiziran pogodbenom rečenicom, ali su se autori iz pragmatičnih razloga opredijelili za upotrebu direktnosti, čime se potvrđuje višeslojna isprepletenost jezika i uma. Na isti način realizirani su različiti apeli „ostani kod kuće“ u okviru istoimene kampanje, emitirani putem javnih servisa Bosne i Hercegovine, kao i informativnih web-portala.

Slika 4.

Zvanični apel RTV Tuzlanskog kantona ²⁶

I ovaj apel je, kao i apel u okviru iste kampanje na području Turske, mogao biti realiziran upotrebom pogodbene rečenice, te je iz istih pragmatičnih razloga i on realiziran nemodificiranom direktnošću. Upotreba nemodificirane direktnosti u ovakvim apelima jasno ukazuje na značaj pragmatike, kao i na to da je jezik „prozor u ljudski um“.

²⁶ https://rtvtk.ba/ispred-ukc-a-tuzla-postavljen-trijazni-sator-sprjecavanje-ulaska-virusa-u-zdravstveni-sistem/?fbclid=IwAR0b0UB_SHU6aoAndSa-W-bx-Aluc9siQyO1wWJP-4wMpG0qBVMWR2eXGI Pristupljeno: 22.03.2020.

Da je u ovim apelima upotrijebljena pogodbeno rečenica, a ne direktno obraćanje, fokus ne bi bio na značaju same akcije, već bi smisao poruke bio u samoj pogodbenosti koja je njom iskazana u formi „ako se ispuni zadani uvjet – onda će se ostvariti i navedeni sadržaj“.

Iz navedenih primjera jasno se može zaključiti da se nemodificirana direktnost na potpuno isti način primjenjuje u kampanjama i apelima u turskom i bosanskom jeziku, te da ovakvi apeli i kampanje spadaju u situacije kada je učtivost u potpunosti irelevantna.

4.2. NEMODIFICIRANA DIREKTNOST U DISKURSU MOĆI

Nemodificirana direktnost je glavni element diskursa moći. Govornikova moć može biti stvarna ili simbolična. Govornik koristi nemodificiranu direktnost u u asimetričnim relacijama, te time pokazuje da posjeduje moć u odnosu na sagovornika, da ne mora poštovati njegov obraz, jer se ne boji nikakvih sankcija. Najilustrativniji primjeri nemodificirane direktnosti kao oznake moći mogu se pronaći u obiteljskom diskursu, (u relaciji roditelj-dijete), zatim vojnom diskursu, (u relaciji komandant-vojnici), kao i u relacijama šef-zaposlenici, škola-učenici, ali i doktor-pacijenti. „Možda je najupečatljiviji primjer izražavanja moći direktiv koji govorno lice upućuje sagovorniku držeći vatreno oružje u ruci.“²⁷

U seriji Söz vojnici govore teroristima:

Teslim et yoksa seni vururum! (Predaj se inače ću pucati!)

Durun! Teslim olun! (Stanite, predajte se!)

Neučtivost je, prema Culpeperu, sredstvo kojim se u vojnom diskursu vojnici depersonaliziraju. To je najuočljivije u primjerima gdje se svaki komandant u seriji Söz većem broju vojnih lica obraća u drugom licu jednine:

Hazır ol! (Mirno!)

Sağa dön! Yürü! (Na desno! Hodaj!)

²⁷ Bakšić, str. 24

Ovakva upotreba obezličavanja u vojnom diskursu prisutna je i u bosanskom jeziku, te predstavlja normirani oblik vojnog diskursa prilikom postrojavanja počasnih gardi za dočeka državnih zvaničnika ili prilikom vojnih vježbi. To se može vidjeti i u primjeru polaganja vojne zakletve XXII klase vojnika Oružanih snaga Bosne i Hercegovine, gdje komandant vojnicima prije početka čitanja zakletve izriče komande: *Mirno! Hodaj! i Na desno!* ²⁸

Upečatljivi su i dolje navedeni primjeri iz serije Söz gdje komandant ne obezličava vojnike, ali im se obraća direktivima u futuro. Upotrebom futura umjesto imperativa naredba se intenzivira i time govornik pokazuje apsolutnu moć nad svojim sagovornikom, ne ostavljajući mu mogućnost da ne obavi ono što mu je naređeno:

Şu andan itibaren yemeyeceksiniz, uyuyamacaksınız, eşinize, dostunuza telefonla görüşmeyeceksiniz, sadece ve sadece bu evladını kurtarmak için nefes alacaksınız!“

(Od ovog trenutka nećete jesti i spavati, nećete zvati svoje supruge i prijatelje! Isključivo i samo ćete disati da biste spasili ovo dijete!)

(Serija Söz, Bölüm 2)²⁹

A: Bu katiller gibi davranamazsın! Davranmayacaksın!

B: Ama herif otuzdan fazla masum insanı öldürdü! Alaya dönmem lazım.

A: Dönmeyeceksin!

B: Komutanım, beni öldür, üniformamı alma!

(A: Ne možeš se ponašati kao te ubice! Nećeš se tako ponašati!

B: Ali taj tip je ubio više od trideset nevinih ljudi! Moram se vratiti u vojnu bazu.

A: Nećeš se vratiti!

B: Kapetane, ubij me, ali mi ne uzimaj uniformu!)

(Serija Söz, Bölüm 1) ³⁰

²⁸http://os.mod.gov.ba/Dobrodosli_na_web_stranicu_Oru%c5%beanih_snaga_Bosne_i_Hercegovine/default.aspx?id=27595&langTag=bs-BA&template_id=181&pageIndex=1 pristupljeno 27.12.2019.

²⁹ Serija Söz, ep. 2, <https://www.youtube.com/watch?v=IXPn1623C6M>

³⁰ Ibid, ep. 1, <https://www.youtube.com/watch?v=9iTR2qZ3Mz0>

*Duygularını karıştırma! Sen profesyonel bir askersin!
Sen intikam peşine koşamayacaksın! Yoksa kötü olur!*

(Ne miješaj emocije! Ti si profesionalni vojnik!
Nećeš trčati za osvetom! U suprotnom će biti loše!)

(Serija Söz, Bölüm 1) ³¹

U ovom primjeru je komandant upotrijebio i imperativ i futur, ali je u dijelu rečenice koji je posebno želio naglasiti, upotrijebio futur “*Sen intikam peşine koşamayacaksın!”*

I u narednom primjeru komandant se obraća vojnicima koristeći futur prvi, koji koristi kao jezičko sredstvo za iskazivanje prijekora i naredbe, ali njim ujedno povećava i motiviranost vojnika:

Karşınızdakiler hain, acımasız... tilki kadar kurnaz. Siz daha kurnaz olacaksınız! Daha dikkatli olacaksınız!(Vaši protivnici su izdajnici, okrutnici... lukavi su kao lisice! Vi ćete biti još lukaviji! Vi ćete biti još oprezniji!)

(Serija Söz, Bölüm 4) ³²

Eklatantni primjeri upotrebe futura prvog kao jezičkog sredstva za iskazivanje prijekora i naredbe mogu se pronaći i u razgovorima poslodavaca i njihovih zaposlenika.

*Bundan sonra Reyyan hanımı bakışlarınızla bile dokunmayacaksınız! Anlaşıldı mı?
(Od sada gospođu Reyyan nećete dodirnuti čak ni pogledom! Je li to jasno?)*

(Serija Hercai, Bölüm 6) ³³

³¹ Ibid, ep. 1

³² Ibid, ep. 4, <https://www.youtube.com/watch?v=HkzH-gYiNdg>

³³ Serija Hercai (Prevtljivo srce), Mia Yapım, Turska, 2020., ep.6 , <https://www.youtube.com/watch?v=WUv5JYKoR5I>; dalje kao Serija Hercai

U gore navedenom primjeru, vlasnik kuće se obraća svojim zaštitarima koji su u želji da spriječe izlazak iz kuće njegove supruge koja je u potencijalnoj opasnosti, povrijedili njenu ruku. Upotrebom futura *dokunmayacaksınız* govornik iskazuje svoju moć u asimetričnom odnosu između sebe i svojih zaposlenika, ali iskazuje i ljutnju zbog onoga što su uradili. Ljutnju dodatno izražava time što upotrijebivši metaforu *bakışlarınızla bile dokunmayacaksınız*, kojom im govori da je od sada više neće dodirnuti ni pogledom, pokazuje koliko je visok stepen njihove povrede dužnosti. Govornik svoju moć i prijekor dodatno pojačava postavljanjem pitanja, kao i upotrebom pasiva *Anlaşıldı mı?* kojim ih je u potpunosti obezličio, i koji kao takav više i ne predstavlja pitanje nego retoričko pitanje.

I u bosanskom jeziku futur se upotrebljava u svakodnevnoj komunikaciji između nadređenih i njihovih zaposlenika. Tako u administraciji šefovi svojim službenicima umjesto *opečati ovo*, nerijetko kažu *ovo ćeš opečatiti* ili čak, *ovo će biti opečaćeno*. Za razliku od gore navedenog primjera, izražavanje naredbe na ovaj način je pokušaj održavanja distance i prikrivanja direktnog ugrožavanja sagovornikovog pozitivnog obraza, međutim, ovakvim koncipiranjem naredbi, nadređeni svojim zaposlenicima ne ostavlja prostor da iste ne budu izvršene.

Možda i najizražajniji oblik upućivanja sagovorniku da je neku radnju nužno izvršiti, bez da mu se direktno obrati jeste forma glagola *trebati* u trećem licu jednine uz infinitiv onoga što je potrebno izvršiti.

Takvim oblikom (*treba+infinitiv*) izražavanja nužnosti obavaljanja neke radnje, govornik ne vrši pritisak direktno na sagovornikov obraz, međutim, u svim asimetričnim odnosima upravo takav izraz predstavlja najdirektniji oblik zahtjeva i naredbe izrečene indirektnim govornim činom.

To je prikazano u narednom primjeru:

„Sutra dođi ranije da nadoknadiš ovo što si danas propustila.

Treba naručiti meso, dočekati dostavljača i skuhati ručak. Ima puno toga.“

(Serija Drugo ime ljubavi, Epizoda 58) ³⁴

U ovom primjeru vlasnica kuće govori svojoj kuharici šta su njene obaveze. U prvom dijelu iskaza, ona se obraća koristeći imperativ „dođi“, čime direktno iznosi svoju naredbu. Međutim, uz promjenu gestikulacije i intonacije izričaja, jasno se može uočiti da je značajnija naredba ono što je iskazano formom treba+infinitiv. Ovakvim obezličavanjem, vlasnica kuće je uz izražavanje nužnosti izvršavanja navedenih obaveza, direktno naglasila asimetričnost njihovog odnosa.

I u obiteljskom diskursu u turskom jeziku, česta je upotreba direktnosti kojom se izražava moć roditelja nad djetetom.

U sljedećem primjeru prikazan je dijalog iz turske iznimno patrijarhalne i tradicionalne porodice u kojoj otac zahtijeva od kćerke da mu kaže odakle poznaje gospodina koji je oslovio imenom unutar zgrade u kojoj živi:

Bu Adam seni nerden tanyor?

Konuş! Söyle bana! Nerden biliyor o adam seni? Nereden biliyor?

Söyle bana! Konuş! Nereden tanyorsun bu aileyi? Cevap ver bana! Cevap ver!

(Odakle te poznaje ovaj čovjek? Govori! Reci mi! Odakle te taj čovjek poznaje? Odakle te poznaje? Reci mi! Govori! Odakle poznaješ tu porodicu? Odgovori mi! Odgovori!)

(Serija Adını Feriha Koydum, Bölüm 33)³⁵

³⁴ Serija *Drugo ime ljubavi*, Nova TV, Hrvatska, 2019., ep. 58 <http://sapunko.com/drugo-ime-ljubavi-epizoda-58/>; dalje kao: Serija *Drugo ime ljubavi*

³⁵ Serija *Adını Feriha Koydum* (Zvala se Feriha), Show TV, Turska, 2011, https://www.youtube.com/watch?v=SPdf_1Dulw

U ovom primjeru, asimetričan odnos i očeva moć nad kćerkom dodatno su pojačani auditivnim i vizuelnim komunikacijskim elementima, odnosno očevom intonacijom i gestikulacijom.

Također, uz upotrebu imperativa, u praksi obiteljskog diskursa se nerijetko susreću i primjeri upotrebe futura na –(y)acak za iznošenje prijekora ili naredbe:

A: Evleneceğim ben Azat ile!

B: Azat abi diyeceksin!

(A: Ja ću se vjenčati sa Azatom!

B: Govorit ćeš Azat abi)

(Serija Hercai, Bölüm 17) ³⁶

U gore navedenom primjeru, nakon što je žena svom bivšem suprugu saopćila da će se vjenčati sa drugim momkom, on svoju ljutnju i negodovanje izražava upotrebom futura, i riječima da drugog momka ne smije oslovljavati imenom, tj. da ne smije govoriti Azat, već Azat abi.³⁷ Na ovaj način, pored toga što izražava ljubomoru, bivši suprug pokazuje da i dalje posjeduje subjektivnu moć u odnosu između njega i njegove supruge, kojeg je smatrao asimetričnim, zbog toga što je on muškarac.

³⁶ Serija Hercai, ep.17 <https://www.youtube.com/watch?v=8l88wzheGsc>

³⁷ Abi – tur. stariji brat. Pored toga što se riječju abi označava stariji brat, muškarci riječ abi u uzajamnom razgovoru koriste kako bi iskazali bliskost, slično kao i u bosanskom jeziku. Međutim, prilikom razgovora pripadnika različitog spola, izraz abi služi i za uspostavljanje određene distance između žene i muškarca .

U primjeru koji slijedi, majka se obraća svojoj kćerki, jasno joj pokazujući da je u položaju da joj naredi šta će uraditi:

A: Kızım, ilk uçakla benimle gideceksin! Burada kalmayacaksın!

B: Hayır annem, kalacağım! Bu benim hayatım!

(A: Kćeri, ići ćeš sa mnom prvim avionom! Nećeš ovdje ostati!

B: Ne, majko, ostajem! Ovo je moj život!)

(Serija Söz, Bölüm 4)³⁸

Iz modalnog značenja subjektivne procjene da je neku radnju nužno izvršiti proistekla je mogućnost da se futurom na –(y)acak izrazi i oštrije intonirana naredba ili zapovijed, odnosno prijetnja, prijekor i tome sl.³⁹

Pored imperativa i futura, direktivi se mogu izraziti i prezentom na –r.

„Budući da označava potencijalnu buduću radnju, prezent na –r implicira i njoj odgovarajuća modalna značenja te se pomoću njega može izraziti i: ...4) ublažena zapovijed, savijet ili preporuka da se neka radnja izvrši 5) zastrašivanje ili prijetnja.“⁴⁰

To možemo vidjeti u primjerima:

Derhal burdan gidersin!

(Odmah idi odavde!)

(Serija Söz, Bölüm 8)⁴¹

³⁸ Serija Söz, ep. 4, <https://www.youtube.com/watch?v=HkzH-gYiNdg>

³⁹ Ekrem Čaušević, *Gramatika Suvremenog turskog jezika*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 1996, str. 243

⁴⁰ Ibid, str. 244

⁴¹ Serija Söz, ep. 8, <https://www.youtube.com/watch?v=PD-sU8Fcv8E>

Bir daha böyle lafları duyarsam senin o dilini koparırım!

(Ako još jednom čujem takve riječi, iščupat ću ti jezik!)

(Serija Eşkîya Dünyaya Hükümdar Olmaz, Bölüm 47) ⁴²

Ailemin çıkarlarına korumak ve haremin düzenine sağlamak sizin vazifenizdir! Her kim bunu unuttur farklı işlerin peşinde koşarsa bunun bedelini canıyla öder.

(Vaša je dužnost da branite interese moje porodice i osigurate red u haremu! Ko god to zaboravi i bude se bavio nečim drugim, platit će životom!)

(Serija Muhteşem Yüzyıl, Bölüm 33)⁴³

U prvom primjeru prezentom na –r je izražena blaža zapovijed da se neka radnja izvrši, dok su u druga dva primjera izražene prijetnje, tačnije, ucjene da se takve riječi i ponašanja više ne smiju ponoviti, jer će u suprotnom sagovornici snositi određene posljedice.

U svakom slučaju direktivi mogu istovremeno ugroziti i pozitivan i negativan obraz sagovornika. Pored izražavanja ekspresivne kritike, sagovorniku se ugrožava i njegov negativan obraz, jer se od njega zahtijeva određeno djelovanje.⁴⁴

⁴² Serija Eşkîya Dünyaya Hükümdar Olmaz (Srce mafije), ATV, Turska, 2015, ep. 47, <https://www.youtube.com/watch?v=UGB-NZzWKGw>

⁴³ Serija Muhteşem Yüzyıl (Veličanstveno stoljeće), Star TV, Turska, 2012-2014., ep. 33, <https://www.youtube.com/watch?v=Wps1yg9sJvg>; dalje kao: Serija Muhteşem Yüzyıl

⁴⁴ Bakšić, str. 24

I u bosanskom jeziku direktivi se mogu izražavati futurom koji dodaje oštrinu i dodatno pojačava naredbu. Npr:

„*Uradit ćeš to!*“ umjesto „Uradi to!“

„*Napisat ćeš zadaću!*“ umjesto „Napiši zadaću!“

U narednom primjeru prikazan je razgovor oca i kćerke. Kćerka nakon što priznaje da je lagala ocu, pokušava objasniti šta je navelo da zaobiđe istinu, međutim, otac zbog njenog ponašanja reagira burno:

„*Objasnit ćeš mi zašto si lagala takvo nešto! Odgovori mi!*“

(Serija Drugo ime ljubavi, Epizoda 60) ⁴⁵

4.2.1. SLUŽBENI NATPISI - ZNAKOVI I ZABRANE

Pored toga što se nemodificirana direktnost upotrebljava kao glavni element diskursa moći u neposrednoj komunikaciji govornika sa sagovornikom u asimetričnoj relaciji, upotreba imperativa kao obilježja stvarne moći najčešće se može uočiti na različitim znakovima, tablama i natpisima službenog karaktera, putem kojih se građanima sugerira na to da je određeni vid ponašanja obavezujući, ili da je određeni vid ponašanja zabranjen.

Na jednom od najljepših istanbulskih trgova u okviru kojeg su smještene monumentalne građevine poput Aya Sofiye i Plave džamije, može se uočiti veliki broj tabli na kojima je jasno naglašena zabrana preskakanja ograde i gaženja trave. Na tim tablama je zabrana izražena upotrebom imperativa:

Dikkat! Çimlere basmayınız!

(Pažnja! Ne gazite travu!)

⁴⁵ Serija Drugo ime ljubavi, ep. 60, <http://sapunko.com/drugo-ime-ljubavi-epizoda-60/>

Ovako realiziranim zapovijednim natpisima, jedinice lokalne samouprave, odnosno, lokalne vlasti imaju za cilj predočiti moć sistema nad pojedincem, pa naposljetku i moć države i njenih pravila i zakona nad svim građanima. Ovako realizirani natpisi dobivaju dodatnu ozbiljnost onda kada se uz njih napišu i sankcije koje će osoba koja pročita natpis snositi ukoliko se ne bude pridržavala onoga što je realizirano direktnošću.

Upotrebom imperativa sastavljene su i različite opomene i instrukcije za ponašanje posjetitelja najznačajnijih istanbulskih džamija i muzeja, kao i drugih objekata poput hotela i restorana, te dodatnih prostora u njihovom sastavu :

Ayakkabılarınızla halıya basmayınız!

(Ne hodajte u cipelama po tepihu!)

Sergilere dokunma!

(Ne dodiruj eksponate!)

Muslukları açık bırakmayınız!

(Ne ostavljajte otvorenu vodu / odvrnutu česmu!)

Na isti način napisana su i uputstva za ponašanje u gradskom prijevozu, ali i avionima.

Sigara içmeyiniz!

(Ne pušite cigarete!)

Elektronik cihazlarınızı kapatın!

(Ugasite svoje elektronske uređaje!)

Sarı çizgiyi geçmeyiniz!

(Ne prelazite žutu liniju!)

Kada natpisi na ovakvim tablama nisu sačinjeni upotrebom imperativa kao glagolskog oblika kojim je na direktan način izražena zapovijed, onda su realizirani obezličavanjem.

Obezličavanje zabrane i uputstva se u praksi može činiti i upotrebom pasiva, npr:

Buraya girilmez!

Sigara içilmez!

Dikkat! İzinsiz girilmez!

Bukvalan prijevod ovakvih natpisa bio bi: Ovdje se ne ulazi! / Ne puše se cigarete! / Oprez! Ne ulazi se bez dozvole. Međutim, značenje je sljedeće: Zabranjen ulaz/ Zabranjeno pušenje! Oprez! Zabranjen ulaz neovlaštenim osobama!

U turskom jeziku se pisane zabrane mogu realizirati i upotrebom infinitiva, tj. glagolske imenice na –mak / -mek u kombinaciji sa izrazom –yasak koji znači zabranjeno je.

Takve zabrane prikazane su u sljedećim primjerima:

Sigara içmek yasaktır!

(Zabranjeno pušenje!)

Kapı önüne park etmek yasaktır!

(Zabranjeno parkiranje ispred vrata!)

Upotrebom nemodificirane direktnosti, odnosno imperativa, najčešće su realizirane i različite pismene zabrane na bosnaskom jeziku.

Tako se u gotovo svim bankama i drugim administrativnim institucijama u kojima građani moraju čekati u redovima mogu vidjeti sljedeća upozorenja:

Ne prelazi žutu liniju!

Držite odstojanje!

Zanimljivo je da su i u turskom i u bosanskom jeziku neke table ispisane imperativom u drugom licu jednine, dok su druge ispisane imperativom u drugom licu množine. Također, kao i u turskom jeziku, zabrane se i u bosanskom jeziku najčešće realiziraju obezličavanjem.

Međutim, to obezličavanje se ne može vršiti pomoću pasiva, već samo kombiniranjem glagolske imenice i izraza zabranjeno:

Zabranjeno pušenje!

Zabranjeno parkiranje!

4.3. NEMODIFICIRANA DIREKTNOST KAO IZRAZ NEUČTIVOSTI

Upotreba nemodificirane direktnosti može predstavljati i neučtivost, onda kada govornik ne brine za obraz svoga sagovornika, a ne posjeduje ni stvarnu niti simboličnu moć nad njim.

„Kada je u pitanju neučtivost, treba razlikovati nemotiviranu (prouzrokovanu neznanjem) i motiviranu neučtivost, tj. situacije kada je govornik namjerno neučtiv. Zanimljivo je da ovu motiviranu neučtivost nalazimo u određenim kontakt-programima i kvizovima (jedan od primjera je i TV kviz „Najslabija karika”, gdje se od voditeljice kviza zahtijeva da bude neučtiva prema takmičarima).“ (Bakšić 2012:11)

U socijalnoj psihologiji neučtivost svakog oblika definirana je kao društveno neprihvatljiva i smatra se pokazateljem nedostatka odgoja i ekvivalentom divljaštva.⁴⁶

Robin Lakoff polazi od toga da pravila učtivosti imaju dosta toga zajedničkog sa pravilima konverzacije i na kraju dolazi do zaključka da su pravila konverzacije podgrupa pravila učtivosti, koja prema njoj variraju među kulturama, ali i između pojedinaca u okviru jedne kulture. Vrlo je moguće da postoje različiti idiolekti učtivosti: ono što je uljudno ponašanje za jednu osobu, drugoj može biti dosadno ili neprihvatljivo zato što su im pravila drugačije formulisana, ili zato što je naša hijerarhija prihvatljivosti drugačija. Svako, dakle, na svoj način interpretira pravila učtivosti i odlike koje čine učtivo ponašanje, pa se svaka neučtivost ne može smatrati motiviranom.

⁴⁶ <http://www.psihologijaonline.com/socijalna-psihiologija>, pristupljeno 02.03.2020.

Postoje slučajevi gdje govornik upotrebljava direktnost kao izraz neučtivosti da bi izrazio svoje neslaganje sa sagovornikom koji mu je nadređen i time iskazao neposluh kao određeni oblik prijetnje.

Defol git bu saraydan! Nereden geldiysen oraya git!

(Gubi se sa dvora! Idi odakle si došla!)

(Serija Kösem, Bölüm 33)⁴⁷

U ovom primjeru iz serije Kösem, majka sultanove djece koja je izbačena sa dvora obraća se sultanovoj vjenčanoj supruzi. Obzirom da su, sultanovom odlukom, njihovi odnosi u potpunosti asimetrični, ovakvim direktnim obraćanjem ona iskazuje neposluh i neučtivost.

Na sličan način, u dolje navedenom primjeru iz serije Muhteşem Yüzyıl, Hürrem Sultan se direktno obraća Valide Sultan i na taj način iskazuje neučtivost. Obzirom da je Valide Sultan nadređena njoj, i da je ona sultanova majka i prva žena harema, uvijek mora biti oslovljavana sa poštovanjem:

*Allah size üzün ömürler versin lakin Dünya fani... Kararınızı verin Valide⁴⁸!
Ya benimlesiniz ya da bana karşı!*

(Da Vam dragi Bog podari dug život, ali, ovaj svijet je prolazan... Odlučite Valide!
Ili ste sa mnom, ili protiv mene!)

(Serija Muhteşem Yüzyıl, Bölüm 33)⁴⁹

⁴⁷ Serija Kösem, Tims Productions, Turska, 2015.-2017., ep. 33 <https://www.youtube.com/watch?v=-ML30D1jmKA>

⁴⁸ Valide sultan – izraz koji se koristio kao titula za sultanovu majku. Valide sultanija je na dvoru imala posebnu ulogu. Imala je svoje odaje i poslugu, te je bila na čelu harema.

⁴⁹ Serija Muhteşem Yüzyıl, ep. 33 <https://www.youtube.com/watch?v=Wps1yg9sJvg>

Korištenjem imperativa “*Kararınızı verin!*“ (*odlučite!*) Hürrem Sultan na određeni način iskazuje svoj neposluh i prijetnju sultanovoj majci, što dodatno pojačava narednom rečenicom.

Također, posebnom neučtivošću se može smatrati direktno oslovljavanje službenih lica, prvenstveno vojnika i policijskih službenika.

U dolje navedenim primjerima uhapšeni čovjek se direktno obraća policiji i time pokazuje neučtivost i nepoštivanje moći službenih lica:

Çekin elinizi! (Maknite ruke!)

Hemen bırakınız beni! (Pustite me odmah!)

(Serija Huzur sokağı, Bölüm 5)⁵⁰

U Turskoj, kao i mnogim državama, ta službena lica imaju status zaštitnika države, te se napad na njih, čak i verbalni, može smatrati i napadom na državu, pa je direktno obraćanje nepoželjno.

Postoje i situacije kada govornik želi biti neučtiv. Dobar primjer društveno prihvatljive neučtivosti susreće se u zadirkivanju i šalama.⁵¹

Mirjana Teodosijević navodi mnoštvo pogrdnih izraza i psovki koji se realiziraju pomoću imperativa:

Bu kadar terbiyesizlik konuşma, ağzını toplu!

(Ne govori tolike nepristojnosti, zaveži!)

Saçmalama, bize olayı olduđu gibi anlat!

(Ne pričaj gluposti, nego nam ispričaj kako je tačno bilo!)

⁵⁰ Serija Huzur sokağı (Mirna ulica), Set Film, Turska, 2012., ep.5 <https://www.youtube.com/watch?v=IZVZStVxOQE>

⁵¹ Bakšić, str. 24

Bir daha seni gözüüm görmesin! Defol buradan!

(Da te moje oči više ne vide! Gubi se odavde!)

Çek arabanı! (Gubi se!)

Çekil git başımdan! (Gubi se, skini mi se s vrata!)

U svakodnevnoj komunikaciji često se upotrebljava izraz „*Karışma!*” što doslovno znači “Ne miješaj se!” i ima neučtiv predznak. Pored ovog izraza i izrazi iz narednih primjera imaju neučtiv predznak jer pokazuje sagovorniku da je njegovo daljnje obraćanje nepoželjno i da treba prekinuti turnus, prepustiti riječ ili promijeniti temu:

Karışma sen! Yoluna bak!

(Ne miješaj se! Gledaj svoja posla!)

(Serija Söz, Bölüm 5)⁵²

Eyşan kes! Anladım! Tamam! Kes sesini!

(Eyşan šuti! Shvatio sam! Uredu! Šuti!)

(Serija Sen Anlat Karadeniz, Bölüm 7)⁵³

Sa istim ciljem se nerijetko koristi i izraz iz narednog primjera:

Birak! Sana ne? (Pusti! Kakve to veze ima sa tobom)

(Serija Sen Anlat Karadeniz, Bölüm 1)⁵⁴

⁵² Serija Söz, ep. 5, <https://www.youtube.com/watch?v=b3u8j53VSP8>

⁵³ Serija Sen Anlat Karadeniz (Crno more pričaj mi ti), ATV, Turska, 2019., ep.7, <https://www.youtube.com/watch?v=T2WB3DGIJsz8>; dalje kao: Serija Sen Anlat Karadeniz

⁵⁴ Serija Sen Anlat Karadeniz, ep. 1 <https://www.youtube.com/watch?v=7H4jvc3ERrc>

Ovaj izraz ima istu upotrebu i u bosanskom jeziku, gdje je također dovoljno upotrijebiti samo imperativ glagola pustiti, te tako tražiti od sagovornika da prekine ono što govori.

Direktnošću se, također, realiziraju i prijetnje.

“Dikkatlı ol! Pişman olacağın şeylerle karşılaşabilirsin.”

(Budi oprezna. Možeš se susresti sa nečim zbog čega ćeš zažaliti)

(Serija Hercai, Bölüm 27) ⁵⁵

Ova prijetnja realizirana je pomoću imperativa *dikkatlı ol*, kojim se upućuje na oprez, u kombinaciji sa nastavkom rečenice u kojem je sagovornici sugerirano da postoji mogućnost da će u suprotnom zažaliti. Prijetnja kao takva, praćena je i specifičnom gestikulacijom. Zanimljivo je i da se imperativ *dikkatlı ol* u istom obliku koristi i kao izraz kojim se označava zabrinutost za sagovornika, te mu se njime sugerira da bude oprezan i da se čuva. U tom kontekstu se njegova upotreba, odnosno upotreba direktnosti, smatra govornikovom učtivošću.

Imperativom je izražena i naredna prijetnja:

Düşün ve cevap ver! O nerede? (Razmisli i odgovori! Gdje je ona?)

(Serija Sen Anlat Karadeniz, Bölüm 1) ⁵⁶

I u bosanskom jeziku, gotovo svaki oblik neučtivosti iskazane riječima iznosi se nemodificiranom direktnošću.

⁵⁵ Serija Hercai, ep. 27 <https://www.youtube.com/watch?v=qxbz9rvlyRE>

⁵⁶ Serija Sen Anlat Karadeniz, ep. 1 <https://www.youtube.com/watch?v=7H4jvc3ERrc>

Mnoštvo pogrđnih izraza, psovki, kletvi i vulgarijama realiziraju se pomoću imperativa. Samo neki od pogrđnih izraza realiziranih pomoću imperativa odnose se na riječi koje govornik upućuje sagovorniku kada od njega zahtijeva da prestane sa realizacijom govornog čina:

U takve izraze spadaju sljedeći imperativi: *Zaveži! Umukni! Začepi!*

Mnogi od njih se kombiniraju sa različitim pogrđnim riječima kojima govornik oslovljava svog sagovornika, dodatno iskazujući neučtivost: *Bezobrazniče umukni! Gaduro prekini!*

4.4. NEMODIFICIRANA DIREKTNOST KAO IZRAZ UČTIVOSTI

Nemodificiranom direktnošću se može izražavati i učtivost u svim situacijama koje su u korist sagovornika. Upotreba ove strategije može se smatrati učtivom u situacijama kada je ugrožavaje obraza u sagovornikovom interesu: govornik pokazuje da brine o slušatelju, shodno tome i o njegovom pozitivnom obrazu. Takvi su prijateljski savjeti ili upozorenja.⁵⁷

Osim prijateljskih savjeta koji se najčešće ubrajaju u izraze učtivosti, u ovu kategoriju mogu se uvrstiti i savjeti upozorenja relevantnih lica iz određenih struka kojima se pokušava sačuvati zdravlje pojedinca ili svih građana, ili suzbiti strah ili panika pojedinca ili šire javnosti koja je nastala u određenoj situaciji.

Eklatantni primjer takvih savjeta su savjeti profesora upućeni učenicima i studentima neposredno prije početka provjere znanja ili ispita, ali i savjeti medicinskih radnika ili nadležnih institucija upućenih građanima sa ciljem pojašnjenja kako se treba postupiti u određenoj situaciji.

Takvi savjeti prikazani su u primjerima koji slijede. Nakon pojave Koronavirusa, pojavio se niz stručnih uputa za građane u kojima je ukazano na to kako se što lakše mogu obaviti svakodnevne obaveze, a istovremeno doprinijeti očuvanju imuniteta i organizma u cjelosti.

⁵⁷ Bakšić, str. 19

Različiti mediji i stručni medicinski portali u ovakvoj situaciji dijelili su savjete ljekara koji su realizirani direktnošću, tj. prvenstveno pomoću imperativa kao jezičkog sredstva za iskazivanje savjeta.

To je prikazano u primjeru koji slijedi:

„En önemli işinizi mümkün olan en erken saatte başlayın. Bu işi, iş gününün ilk dört saatinde yapmayı hedefleyin.“

(Najvažniji posao započnite u najranijim mogućim satima. Neka vam cilj bude taj posao obaviti u prva četiri sata radnog dana.)⁵⁸

Također, na isti način upotrebljena je direktnost i u narednom primjeru gdje se građanima savjetuje kako da izbjegnu dodirivanje prostora koji mogu biti kontaminirani i na taj način se zaštite od smrtonosnog virusa:

„Işık düğmeleri ve asansör düğmelerine sadece parmağınızın dış yüzeyi ile dokununuz.“⁵⁹
(Prekidače za paljenje svjetla i dugmad u liftovima dodirujte samo vanjskom stranom prsta)

Ovakvi i slični savjeti relevantnih medicinskih ili službenih lica su i na bosanskom jeziku iskazani upotrebom imperativa. U narednom primjeru prikazan je set doktorskih savjeta upućenih plućnim bolesnicima i astmatičarima, a koji se odnose na njihovo obavezno postupanje za vrijeme pandemije Koronavirusa, obzirom da spadaju u rizičnu kategoriju društva:

„Osigurajte terapiju. Nastavite svakodnevno uzimati svoj preventivni inhalator (pumpicu) kako je propisano. To će vam pomoći smanjiti rizik od napada astme kojeg može pokrenuti bilo koji respiratorni virus, uključujući Koronavirus.“

⁵⁸ <https://ilksesgazetesi.com/yazilar/kendinizi-yenileyin-7957> Pristupljeno: 17.03.2020.

⁵⁹ <https://www.sabah.com.tr/galeri/turkiye/son-dakika-haberi-uzmanindan-gercek-corona-virusu-bilgileri-ve-bulasma-nedeni-olan-buyuk-damlacigin-anlami/10> Pristupljeno: 24.03.2020.

*Svaki dan nosite sa sobom plavu pumpicu (Ventolin) u slučaju da osjetite da se simptomi astme pogoršavaju. Unosite namirnice bogate C vitaminom.*⁶⁰

Upotrebom direktnosti, odnosno imperativom, realizirani su i strukovni savjeti psihologa Crvenog križa Federacije Bosne i Hercegovine upućeni građanima Bosne i Hercegovine neposredno nakon uvođenja mjera samoizolacije zbog pojave Koronavirusa.

Neki od njih su sljedeći:

„Razgovarajte s ljudima kojima vjerujete. Budite u kontaktu s porodicom/obitelji i prijateljima.

Izbjegavajte korištenje opojnih sredstava kao način nošenja s emocijama. Ako se osjećate preplavljeno, razgovarajte s osobama kojima vjerujete (zdravstvenim djelatnicima, socijalnim radnicima ili nekom drugom osobom u zajednici u koju imate povjerenja.

*Informirajte se i napravite plan gdje zatražiti pomoć ako je potrebno (zdravstvene ustanove, Centri za socijalnu djelatnost.*⁶¹

Također, nakon što je Svjetska zdravstvena organizacija WHO proglasila pandemiju Koronavirusa, javnosti su se obratili Članovi Predsjedništva Bosne i Hercegovine ističući izuzetnu važnost pridržavanja različitih mjera.

Obraćanja državnih zvaničnika već su prethodno navedena među situacije kada je učtivost irelevantna⁶², jer su u svom najvećem dijelu sadržala elemente urgentnosti koja je ključna za spašavanje ljudskih života.

⁶⁰ Medicinski savjeti plućnim bolesnicima i astmatičarima: <http://www.klinika.ba/novosti/item/329-korona-virus-i-astma?fbclid=IwAR1erxAhw-LozcJOMfruZRb-xh1mKJ8jza2n2quZPzkTkjw7oDhrn8uhp5U>, Pristupljeno: 14.03.2020.

⁶¹ Savjeti psihologa Crvenog križa FBiH zbog Koronavirusa; <http://ba.n1info.com/Vijesti/a417053/Crveni-kriz-FBiH-otvorio-telefonsku-liniju-za-pruzanje-psihosocijalne-podrske.html>, Pristupljeno: 18.03.2020.

⁶² Vidjeti str. 12-13.

Među takvim savjetima izdvojile su se i izjave koje nemaju elemente urgentnosti, već predstavljaju savjete koji za cilj imaju suzbijanje širenja panike i ograničavanje sredstava informisanja građana samo na one izvore koji su relevantni i provjereni:

*„Koristite isključivo informacije čiji su izvori zvanične institucije i stručne osobe, i koje objavljuju kredibilni mediji. Izbjegavajte senzacionalističke tekstove i priloge bez jasno navedenih izvora, jer se širenjem lažnih vijesti i glasina stvara panika i dodatno usložnjava cjelokupna situacija.“*⁶³

Gore navedeni primjer je jedan od savjeta člana Predsjedništva Bosne i Hercegovine Šefika Džaferovića, koje je istakao u svom službenom obraćanju građanima nakon proglašenja pandemije i utvrđivanja prvih 11 slučajeva zaraze Koronavirusom na području Bosne i Hercegovine.

Upotrebom navedenih imperativa, član Predsjedništva građanima je uputio savjet kako da izbjegnu konfuziju i stvaranje dodatne panike u već dovoljno teškoj situaciji u kojoj se nalaze građani Bosne i Hercegovine, ali i cijelog svijeta.

U primjerima koji slijede prijateljski savjeti realizirani su pomoću imperativa:

A: İyi bir asker ve iyi bir insan olmak istiyor musun?

B: Evet komutanım!

A: O zaman bu toprakları çok sev, üstündekilerini daha çok sev!

(A: Želiš li biti dobar vojnik i dobar čovjek?)

B: Da, kapetane!

A: Onda puno voli svoju domovinu, a još više voli njene ljude!)

(Serija Söz, Bölüm 2)⁶⁴

⁶³ Službeno obraćanje člana Predsjedništva BiH Šefika Džaferovića: <https://faktor.ba/vijest/dzaferovic-se-obraatio-gradanima-budite-oprezni-informirajte-se-preko-institucija-i-kredibilnih-medija-/73866?fbclid=IwAR15Xz576PtQQ8-KFioVbJ6KJNmCAdGpdIYx-0OuL8iGOL-M1KdHjAeJbHI> Pristupljeno: 18.03.2020.

⁶⁴ Serija Söz ep. 2, <https://www.youtube.com/watch?v=IXPn1623C6M>

Sabredin! Allah sabredenlerle beraberdir!

(Budite strpljivi! Bog je uz strpljive!)

(Serija Söz, Bölüm 2) ⁶⁵

U primjeru koji slijedi, suprug savjetuje svoju bračnu partnericu da posjeti svoju majku koju nije vidjela godinama zbog porodične svađe:

Öyle acele karar verme, biraz düşün. Bak onca yıl geçti böyle bir telefon hiç gelmemiști annenden. Etme öyle! Ne yapmış olursa olsun o senin anandır. Git, gör! Belki sonra üzgün olursun.

(Nemoj tako brzo donositi odluku! Malo razmisli! Pogledaj, prošlo je toliko godina, a majka nas nikad nije tako nazvala. Nemoj tako! Šta god da je uradila, ona je opet tvoja majka. Otiđi, vidi je! Možda ti poslije bude žao.)

(Serija Hercai, Bölüm 29) ⁶⁶

Pomoću imperativa, realizirane su i utjehe. U dolje navedenom primjeru kćerka se obraća uplakanoj majci, te imperativom ukazuje na to da nema razloga za brigu i da joj treba vjerovati:

Yepyeni bir hayata başlayacağız. Güven bana!
(Započet ćemo potpuno novi život. Vjeruj mi!)

(Serija Zalim Istanbul, Epizoda 35) ⁶⁷

⁶⁵ Ibid, ep. 2

⁶⁶ Serija Hercai, ep. 29 <https://www.youtube.com/watch?v=z0cVY9navGM>

⁶⁷ Serija Zalim Istanbul (Okrotni Istanbul), Avşar Film, Turska, 2019, ep 35, <https://www.sozcu.com.tr/hayatim/magazin-haberleri/zalim-istanbul-36-yeni-bolum-fragmani-yayinlandi-mi-zalim-istanbul-35-son-bolum-izle/>; dalje kao: Zalim Istanbul

U našem jeziku imperativ obično služi za izricanje zapovijedi ili želje. Međutim, građa pokazuje da se imperativom iskazuju još i molbe, savjeti i utjehe:

Šta je bilo? Reci! Sve će biti uredi. Ne brini!

(Serija Drugo ime ljubavi, Epizoda 58) ⁶⁸

U gore navedenom primjeru, otac se obraća svojoj kćerki koja mu plačući dolazi u zagrljaj. Imperativom *reci*, on od nje pokušava saznati šta je razlog njene tuge. Nakon što mu ona ne odgovara, on je tješi i svoj iskaz završava utješnim savjetom u imperativu – *ne brini*.

Sličan je i naredni primjer:

*„Dosta se zla nakotilo na dunjaluku. Zlo veliko, a dunjaluk mali. Čuvaj se, dijete moje.“*⁶⁹

Isto je i u turskom jeziku, koji obiluje i utješnim savjetima u kojima govornik istovremeno tješi i savjetuje svog sagovornika.

Postoji čitav niz takvih izraza koji su iznimno zastupljeni u svakodnevnom turskom jeziku:

<i>Boş ver! Merak etme! Dert etme!</i>	(Ne brini!)
<i>Korkma!</i>	(Ne boj se!)
<i>Dur telaşlanma hemen!</i>	(Stani! Nemoj odmah paničiti!)
<i>Artık üzölmeyin!</i>	(Nemoj više biti tužan/tužna!)
<i>Hiç heyecanlanma!</i>	(Ne uzbuđuj se!)
<i>Haydi sil gözlerini!</i>	(Hajde obriši suze!)
<i>Haydi ağlama artık!</i>	(Hajde ne plači više!) ⁷⁰

⁶⁸ Serija Drugo ime ljubavi, ep. 58, <http://sapunko.com/drugo-ime-ljubavi-epizoda-58/>

⁶⁹ Nura Bazdulj-Hubijar, *Ljubav je sihirbaz babo*, Šahinpašić, Sarajevo, 1996, str. 8

⁷⁰ Bakšić, str. 20

Utješni izrazi nastali pomoću imperativa prikazani su i u primjerima koji slijede:

Sakin ol! Derin bir nefes al! Yiğiti düşün!

(Smiri se! Udahni duboko! Misli na Yiğita!)

(Serija Sen Anlat Karadeniz, Bölüm 1)⁷¹

Korkma! Seni geri göndermeyeceğim! Bu şerefsiz de haber vermeyeceğim!

(Nemoj se bojati! Neću te poslati nazad! Niti ću javiti tom beščasniku!)

(Serija Sen Anlat Karadeniz, Bölüm 1)⁷²

Korkma annem! Bana iyi bakıyorlar! (Nemoj se bojati majko! Dobro me paze!)

(Serija Söz, Bölüm 2)⁷³

Ağlama evladım! Ağlama! Bana bak! Sakın başın eğilmesin!

(Ne plači, dijete moje! Ne plači! Slušaj me! Nipošto ne povijaj glavu!)

(Serija Söz, Bölüm 1)⁷⁴

Üzülme! Senin suçun değil! Elinden geleni yaptın!

(Ne tuguj! Nisi ti kriva! Uradila si sve što si mogla!)

(Serija Söz, Bölüm 2)⁷⁵

⁷¹ Serija Sen Anlat Karadeniz, ep. 1 <https://www.youtube.com/watch?v=7H4jvc3ERrc>

⁷² Ibid, ep. 1

⁷³ Serija Söz, ep. 2, <https://www.youtube.com/watch?v=IXPn1623C6M>

⁷⁴ Ibid, ep. 1, <https://www.youtube.com/watch?v=9iTR2qZ3Mz0>

⁷⁵ Ibid, ep. 2, <https://www.youtube.com/watch?v=IXPn1623C6M>

Sakin ol şimdi! Evine git! Orada haber bekle!

(Sad se smiri! Idi kući! Tamo čekaj novosti!)

(Serija Söz, Bölüm 1) ⁷⁶

Govornik svojom direktnošću može izraziti učtivost i kada traži savjet od sagovornika.

Na taj način on pokazuje da njihovi odnosi nisu simetrični, jer ga duboko uvažava i na određeni način moli da mu pomogne:

Ne yapayım Validem? Bana bir yolu gösterin!

(Šta da radim Valide? Pokažite mi put!)

(Serija Muhteşem Yüzyıl, Bölüm 41) ⁷⁷

Ovakva upotreba direktnosti je posebno zanimljiva, jer za razliku od molbi i poziva u pomoć u kojima je situacija urgentna, pa je učtivost irelevantna, u molbama za davanje savjeta govornik pokazuje sagovorniku da pozitivno vrednuje njegovu sliku o sebi.

Također, on sagovorniku pokazuje i da cijeni njegovo mišljenje toliko da će ga moliti da mu ga da, kako bi mogao riješiti svoj problem. Zato se ovakva upotreba direktnosti smatra učtivom i sama po sebi može predstavljati strategiju pozitivne učtivosti.

O učtivoj upotrebi imperativa se govori i kada govornik svojim insistiranjem i direktnošću otklanja sagovornikovu nelagodu u situacijama kada je svjestan da potencijalno ugrožava govornikov obraz.

⁷⁶ Ibid, ep. 1, <https://www.youtube.com/watch?v=9iTR2qZ3Mz0>

⁷⁷ Serija Muhteşem Yüzyıl, ep. 41 <https://www.youtube.com/watch?v=ilWcxQtao6Q>

To se dešava prilikom:

1. Dobrodošlica - kada govornik insistira na tome da sagovornik može ugroziti njegov negativan obraz.
2. Ponuda - kada govornik insistira da sagovornik može ugroziti njegov negativan obraz
3. Rastanka – kada govornik insistira na tome da sagovornik pri odlasku može ugroziti njegov pozitivan obraz. Isti slučaj je i prilikom prekidanja telefonskog razgovora.⁷⁸

O učivoj upotrebi direktnosti radi se i prilikom izražavanja dobrih želja i izvinjenja koja su često u imperativu, a spadaju u najzastupljenije izraze turske svakodnevnice.

4.4.1 DOBRODOŠLICE

Osoba koja dolazi drugoj osobi u posjetu je svjesna da svojim dolaskom ometa drugu osobu, ulazi u njegov prostor te time potencijalno ugrožava njegov negativan obraz koji predstavlja želju pojedinca da u svom djelovanju bude slobodan i neometan. Tada osoba koja prima gosta svojim insistiranjem i direktnošću pri iskazivanju dobrodošlice pokazuje svom gostu da slobodno može ugroziti njegov negativan obraz i tako otklanja njegovu nelagodu:

“*Gir içeri! Ayakta kaldın!*“ (Uđi unutra! Stojiš pred vratima!)

(Serija Söz, Bölüm 4)⁷⁹

Imperativ se koristi i kada se sagovornik poziva da sjedne. Može se čuti i u redupliciranom obliku:

“*Otur, otur!*“ (Sjedi, sjedi!)

⁷⁸ Bakšić, str. 21

⁷⁹ Serija Söz, ep. 4 <https://www.youtube.com/watch?v=HkzH-gYiNdg>

Često se koristi i izraz “*İçeri geç!*” (Uđi unutra!), kao i konstrukcije sa *buyur/buyurun* u kombinaciji sa drugim glagolom u imperativu:

Buyurun oturun! (Izvolite, sjedite!)

Buyurun, şöyle geçin! (Izvolite, prođite ovuda!)

U turskom jeziku zanimljiv je i primjer glagola *buyurmak* (narediti, ukazati čast), čiji imperativ *buyurun(uz)* znači izvolite.⁸⁰

Nepozvanom gostu se obično kaže „*İyi ki geldin!*“ (Dobro je / lijepo je što si došao!)

Marina Katnić-Bakaršić ističe da vrata predstavljaju neku vrstu granične rampe, te da bi govornik mogao biti smatran neučtivim kada prilikom dobrodošlice ne bi vršio pritisak na pridošlicu, pokazujući mu da slobodno može ugroziti njegov negativan obraz. (Katnić-Bakaršić 2006:93)

I u našem jeziku se prilikom dobrodošlica najčešće koristi imperativ:

“Hajde uđi unutra! Napraviti ću nam kafu.”

„Dodji, komšinice, sjedi unutra. Nećemo pričati na hodniku!“

„Uđi draga moja, moraš probati kolač koji sam jučer napravila.“

Zanimljivo je da su dobrodošlice nerijetko praćene i ponudama, koje govornik koristi kao dodatno sredstvo za otklanjanje sagovornikove nelagode. U iskazima dobrodošlice govornik vrlo često u obraćanju svom sagovorniku koristi oslovljavanja koja služe za uspostavu/potvrdu solidarnosti i prisnosti.

U turskom jeziku to su najčešće izrazi: *canım* (dušo moja), *canım arkadaşım* (draga prijateljice), *tatlım* (slatkice), *güzelim* (ljepotice), kao i deminutivi na koje se najčešće dodaje prisvojni sufiks za prvo lice jednine.

⁸⁰ Bakšić, str. 22

Ovakva oslovljavanja prilikom dobrodošlica obično koriste žene u uzajamnoj komunikaciji. Sa druge strane, muškarci jedan drugog najčešće oslovljavaju riječima *abim/kardeşim* (brate moj). Potpuno ista je i praksa u bosanskom jeziku.

Žene se prilikom dobrodošlica uzajamno najčešće oslovljavaju izrazima *draga/draga moja i mila/mila moja*, koji služe za iskazivanje bliskosti, dok se muškarci uzajamno oslovljavaju riječima *brate/brate moj*, sa istom funkcijom iskazivanja bliskosti i solidarnosti.

4.4.2 PONUDE

Nemodificirana direktnost ima učitiv predznak i prilikom ponuda. Tada govornik insistira da sagovornik ugrozi njegov negativan obraz u svoju korist. U turskom jeziku su najčešće ponude hrane i pića, pomoći i prijevoza.⁸¹ Deniz Zeyrek navodi da su ponude najizražajnije forma srdačnosti u turskom društvu i da domaćica ne prihvata odbijanje svojih gostiju, već njihovo “ne”, znači “pitaj me ponovo”. Korpus pokazuje da se ponude mogu realizirati i pomoću prezenta na –r, kondicionalom u sadašnjem vremenu i kondicionalom u prošlom vremenu, u zavisnosti od konteksta i odnosa među sagovornicima. Sve ponude se najčešće realiziraju upotrebom prezenta na –r, dok se upotrebom prošlog vremena pri ponudama smanjuje pritisak na sagovornika, te ono spada u strategiju negativne učtivosti, jer se na taj način smanjuje pritisak na negativan obraz. Međutim, upotreba imperativa ne može se smatrati nečtivom, jer ponude iskazuju govornikovu dobru namjeru i njegovu spremnost da učini nešto za svoga sagovornika i također su prisutne u svakodnevnoj komunikaciji.

Pomoću imperativa najčešće se realiziraju ponude hrane i pića:

Iç bir tanem! (Popij, draga moja!)

(Serija Sen Anlat Karadeniz, Bölüm 1)⁸²

⁸¹ Bakšić, str. 57

⁸² Serija Sen Anlat Karadeniz, ep. 1, <https://www.youtube.com/watch?v=7H4jvc3ERrc>

Akşam yemeği hazır! Hadi! Sen de bizimle ye!
(Večera je spremna! Hajde! I ti jedi sa nama!)

(Serija Huzur Sokağı, Bölüm 62) ⁸³

Nuđenje hrane i pića često je izraženo pomoću optativa, kao i pomoću izraza buyurun (izvolite) koji je imperativ za drugo lice jednine glagola buyurmak (narediti, zapovijediti):

Buyurun, masaya geçelim birlikte! Çocuklar gelin!
(Izvolite, pređimo za sto! Dođite djeco!)

(Serija Sen Anlat Karadeniz, Bölüm 1)⁸⁴

Također, glagol je nerijetko u potpunosti izostavljen i nadomješten gestikulacijom:

-Çay?

-Kahve?

4.4.3. IZRAZI PRILIKOM RASTANKA

O učtivoj upotrebi imperativa radi se i prilikom pozdrava i opraštanja, kada govornik svojom direktnošću signalizira sagovorniku da može otići i ugroziti njegov pozitivan obraz. “Prekidanje komunikacije predstavlja određen rizik za sagovornike. Stoga rastanci na mnogim jezicima traju duže nego što bi to informativna uloga zahtijevala, a u svrhu uvjeravanja sagovornika da njegov pozitivan obraz nije ugrožen i da je rastanak privremen.” ⁸⁵

⁸³ Serija Huzur Sokağı, ep. 62 <https://www.youtube.com/watch?v=mEfK0IVdS88>

⁸⁴ Serija Sen Anlat Karadeniz, ep. 1 <https://www.youtube.com/watch?v=7H4jvc3ERrc>

⁸⁵ Bakšić, str. 59

Pozdravi prilikom zatvaranja dijaloga završavaju uz dobre želje u kojima se najčešće uz optativ nalazi imperativ kao element strategije nemodificirane direktnosti.

“Hoşçakal kızım! Gene gel bize!” (Doviđenja kćeri! Dođi nam opet!)

(Serija Huzur Sokağı, Bölüm 27)⁸⁶

Pozdrav hoşçakal koji doslovno znači (Ostani prijatno) nalazi se u imperativu za drugo lice jednine. Mirjana Teodosijević navodi mnoštvo dobrih želja izraženih imperativom koje Turci izgovaraju pri rastanku, kao što su:

Güle güle git, güle güle dön!

Izraz se koristi pri rastanku kada se nekome želi poželjeti sretan put. Doslovno znači: Sretno idi i sretno se vrati.

Slično značenje ima i sljedeći izraz:

Vakitli git, vakitli gel kocacım!

Brzo idi i brzo se vrati, mužiću!

(Serija Hercai, Bölüm 30)⁸⁷

Mirjana Teodosijević među izraze koji se upotrebljavaju prilikom rastanka navodi i sljedeći izraz:

Sağlıcakla kal!

Ovaj izraz doslovno znači ostaj u zdravlju.

U seriji Söz vojnici se pri rastanku uoči odlaska na vojnu operaciju obično opraštaju riječima:

Hakkını helal et! (Halali!)

Ovakav pozdrav predstavlja način opraštanja kada je ponovni susret neizvjestan.

⁸⁶ Serija Huzur Sokağı, ep. 27 <https://www.youtube.com/watch?v=8roH5H2s5-o>

⁸⁷ Hercai, ep. 30 <https://www.youtube.com/watch?v=bIH7u90sJ3Q>

I u bosanskom razgovornom diskursu mogu se čuti sljedeći izrazi: *Halali!* / *Nemoj nešto zamjeriti!* / *Nemoj nešto zahatariti/zahaturiti.*

Svi ovi izrazi i želje mogu se naći i u impertivu za drugo lice množine, u zavisnosti od distance između sagovornika.

Kao i u našem društvu, i u turskom društvu je često da pri rastanku govornik kaže sagovorniku da prenese pozdrave nekom članu svoje porodice ili prijatelju, što se također smatra učtivom upotrebom ove strategije:

Ablaya selam söyle! (Pozdravi svoju sestru!)

Bütün dostlara selam söyle! (Pozdravi sve prijatelje!)

Herkese selamımı ilet! (Pozdravi svijuu!)

Osim pozdrava prilikom fizičkog rastanka sagovornika, u praksi postoje i pozdravi prilikom prekida telefonskog razgovora. Oni se nerijetko u potpunosti preklapaju sa pozdravima prilikom rastanka i praćeni su izrazima dobrih želja koje su iskazane upotrebom direktnosti. U bosanskom jeziku je najčešće upotrebljena želja: „*Čuvaj se*“. Izostanak dobre želje prilikom prekida telefonskog razgovora čak se može smatrati i neučtivim, bez obzira na socijalnu distancu između sagovornika.

Slično je i u turskom jeziku, što se može vidjeti iz sljedećeg primjera:

Allaha emanet ol! İyi bak kendine!

(Zbogom! Čuvaj se.)

(Serija Hercai, Bölüm 37) ⁸⁸

I pozdravi priliom prekida telefonskog poziva su često praćeni pozdravom za sagovornikovu porodicu ili osobu koja se nalazi u neposrednoj blizini sagovornika.

⁸⁸ Serija Hercai, ep. 37 <https://www.youtube.com/watch?v=i22QxpSiyu0>

Herkesle selam söyle! (Pozdravi svijetu!) Ailene selam söyle! (Pozdravi svoje!)

Ista praksa prisutna je i u pozdravima na bosanskom jeziku, međutim ovakav oblik prekida telefonskog razgovora prisutan je samo prilikom razgovora dvije osobe u simetričnom odnosu i odraz je bliskosti između sagovornika.

Pozdravi sve! Poselami svoje! Pozdravi mamu! Pozdravi Ajlu!

4.4.4. DOBRE ŽELJE I ISPRIKE

Turski jezik obiluje mnoštvom klišeiziranih izraza i fraza koji se svakodnevno koriste i kojima se iskazuju dobre želje i isprike u različitim prilikama i situacijama. Većina njih se realizira nemodificiranom direktnošću, koja u tim slučajevima ima učitiv predznak.

Iako za mnoge od tih izraza ne postoje adekvatni prijevodi u našem jeziku, i u bosanskom jeziku su dobre želje obično izražene nemodificiranom direktnošću. Mirjana Teodosijević navodi da se mnogi od turskih izraza za upućivanje dobrih želja grade sa gerundom *güle güle* (smijući se, u veselju), i da se prije svega odnose na želju da se nešto koristi i nosi u zdravlju i veselju. (Teodosijević 2004:56)

Također, mnoge dobre želje sadrže i riječi *sağlık / zdravlje*, jer je najljepša želja koja se nekome može uputiti želja da bude zdrav.

Neki od tih izraza su:

Güle güle kullan(ın)! (U veselju koristio!)

Govori se osobi koja je kupila neku novu stvar, npr. automobil, mobilni telefon, itd.

Güle güle harca(yın)! (U zdravlju / veselju da potrošiš!)

Govori se osobi koja dobije neki novac.

Güle güle giyin(iz)! (U veselju nosio!)

Govori se osobi koja je obukla nešto novo ili tek kupila neki novi odjevni predmet.

Güle güle büyü(ün)! (U zdravlju veselju ga odgajali!)

Govori se roditeljima male djece.

Güle güle otur(un)! (U veselju stanovao! / Nek ti je sa srećom!)

Govori se osobi koja se uselila u novu kuću ili stan.

Svaka od ovih želja realizirana je pomoću gerunda *güle güle* u kombinaciji sa imperativom odgovarajućeg glagola, koji može biti u drugom licu jednine ili množine, u zavisnosti od toga da li su sagovornici u simetričnoj ili asimetričnoj relaciji.

Uprkos činjenici da za razliku od turskog jezika, ovakve dobre želje nisu normirane u bosanskom jeziku, pojedinci u svom razgovornom diskursu mogu koristiti različite oblike sličnih želja, te ih modificirati u skladu sa situacijom na koju se odnose i osobom kojoj upućuju želje. Tako se i u bosanskom jeziku koriste izrazi: *nosi u zdravlju / u zdravlju nosio, uvijek budi sretan, uvijek budi nasmijan, nek mu je sa srećom, itd.*

U turskom jeziku se dobra želja osobi koja kupi neku novu stvar može izraziti i konstrukcijom iz sljedećeg primjera:

Hayrını gör kızım! (Nek ti bude od koristi, kćeri!)

(Serija Huzur Sokağı, Bölüm 32)⁸⁹

Ova želja je također realizirana pomoću imperativa.

Sličan se izraz koristi i u bosanskom jeziku, te je i on modificiran u skladu sa situacijom u kojoj se upućuje.

⁸⁹ Ibid, ep. 32, <https://www.youtube.com/watch?v=OuVe3FIPmhs>

Veoma frekventan izraz je i izraz *Çok yaşa(yın)!*

Ova želja se upućuje osobi koja kihne i doslovno znači: Dugo poživi(te)!, a prijevodni ekvivalent na bosanskom jeziku je nazdravlje!

Neki od odgovora na ovu želju također su u imperativu i glase: *Sen de gör! / Siz de görün!* Što doslovno znači: I ti to vidio/ I vi to vidjeli!

Stariji ljudi će najčešće odgovoriti: *İmanla yaşa!* Što doslovno znači: Živi s vjerom!

U bosanskom jeziku ne postoje adekvatni prijevodni ekvivalenti ovih izraza, te se na dobre želje najčešće odgovara samo osmijehom ili izrazom „hvala“.

Pored dobrih želja, među svakodnevnim izrazima ubrajaju se i izvinjenja, koja se također izražavaju imperativom. U turskom jeziku postoje različiti načini izvinjavanja koji zavise od stepena povrede sagovornikovog obraza:

Beni affet! Oprosti mi! Izvini!

Kusur(um)a bakma(yınız)! Oprosti(te) mi! Ne zamjeri(te) mi!

Bağışla(yın)! Oprosti(te)!

Što se koristi kao isprika za povrede riječima.

Beni mazur gör(ün)! - Oprosti(te) / nemoj(te) mi zamjeriti!

Isprika koja se najčešće koristi kada se ne uradi nešto što je obećano.

Jedan od najčešćih odgovora na ispriku također se realizira imperativom:

Üzülme(yınız)! - Ne brni(te)! Ne sekiraj(te) se!

Prethodni primjeri pokazuju da se na isti način i u turskom i u bosanskom jeziku izvinjenja i odgovori na ispriku izražavaju imperativom.

4. ZAKLJUČAK

Deniz Zeyrek kao najistaknutije crte turskog društva ističe kolektivistički duh i strogu hijerarhiju.⁹⁰ Zbog toga, tursko društvo se primarno može označiti kao društvo u kome prevladava upotreba strategije pozitivne učtivosti. Sa druge strane, i u bosanskom jeziku je strategija pozitivne učtivosti izuzetno frekventna, iako kolektivistički duh i stroga hijerarhija nisu u jednakoj mjeri izraženi u bosanskohercegovačkom društvu, niti prisutni u svakodnevnom životu. Međutim u svakodnevnoj komunikaciji nativnih govornika oba jezika vrlo je zastupljena i strategija nemodificirane direktnosti.

Na osnovu primjera iz korpusa na kojem je vršeno istraživanje, može se uočiti da je i u turskoj i u bosanskohercegovačkoj svakodnevnicima široka mogućnost upotrebe i primjene strategija nemodificirane direktnosti. Strategija nemodificirane direktnosti primarno može imati učtiv ili neučtiv predznak, u zavisnosti od toga da li govornik brine o sagovornikovom obrazu, ali postoje i situacije kada je učtivost u potpunosti irelevantna. Takve situacije u oba jezika prikazane su kroz primjere obraćanja državnih zvaničnika nakon proglašenja pandemije Koronavirusa koje imaju karakter naredbi, ali i na primjerima obraćanja medicinskih stručnjaka koji imaju savjetodavni, a ne izričit nalogodavni karakter. Na tim primjerima, jasno je utvrđeno da se govornici bosanskog i turskog jezika u urgentnim situacijama koriste istim jezičkim sredstvima, odnosno, da se u oba jezika koriste strategije nemodificirane direktnosti, te je još jednom potvrđena širina upotrebe strategije nemodificirane direktnosti u oba jezika.

Dio analiziranog korpusa baziran je i na razgovornom diskursu iz aktuelnih serija oba jezika, kao ogledala karaktera društva u kojem su iste nastale.

⁹⁰ Deniz Zeyrek, Politeness in Turkish and its linguistic manifestations u: *Linguistic Politeness Across Boundries*, ur. Arin Bayraktaroğlu i Maria Sifianou, John Benjamins Publishing, Amsterdam, 2001, str. 44

Ovaj rad predstavlja analizu strategije nemodificirane direktnosti, praćenu adekvatnim primjerima i njihovim gramatičkim i pragmatičkim objašnjenjima iz ugla studentice turskog jezika, te je nemjerljiv sa pragmalingvističkim i lingvističkim objašnjenjima eminentnih stručnjaka, ali predstavlja prepoznavanje značaja izučavanja pragmatike kao jednog od najvažnijih preduslova za poznavanje stranog jezika, ali ujedno i ovladavanja svojim maternjim jezikom, što je jedan od najvažnijih koraka u životu svakog pojedinca.

U turskom jeziku postoji izreka „*Bir dil bir insan, iki dil iki insan*“, što doslovno znači „Jedan jezik – jedan čovjek ; dva jezika – dva čovjeka“, a prijevodni ekvivalent na naš jezik je „Koliko jezika znaš, toliko vrijediš.“

Pojam poznavanja stranog jezika obično je izjednačen sa poznavanjem elementarne gramatike, ali sama gramatika čini tek ulaznicu u svijet stranog jezika. Preduslov za poznavanje stranog jezika je prije svega poznavanje kulture države u kojoj je taj jezik maternji jezik. Kultura se može definirati kao zbir različitih normi ponašanja, vjerovanja, sistema vrijednosti - svih onih historijski izraslih eksplicitnih i implicitnih životnih obrazaca koji u svako vrijeme djeluju kao potencijalni vodiči u djelatnostima i ponašanju ljudi kao članova društvenih zajednica, ulazeći u temelje njihovih institucija i njihovog pogleda na svijet.

Naposlijetku, da bi se u potpunosti ovladalo jednim jezikom, neophodno je steći određene pragmatičke kompetencije, te ih povezati sa poznavanjem gramatike i kulture tog jezika, a zatim i sa pragmatičkim kompetencijama i kulturom svog maternjeg jezika.

Hipoteza ovog magistarskog rada bila je utvrđivanje sličnosti u realizaciji strategija nemodificirane direktnosti u bosanskom i u turskom jeziku, te je iz različitih primjera iz svakodnevne komunikacije nativnih govornika, ali i iz primjera pisanih pravila i uputstava koji su ovdje obrazloženi može uočiti da se strategije nemodificirane direktnosti u bosanskom i u turskom jeziku realiziraju na sličan način . Iako su ovi jezici u potpunosti genetski i tipološki različiti, odnosno, turski jezik pripada skupini aglutinativnih jezika, a bosanski jezik flektivnih jezika, na pragmatičkoj razini izučavanja jezika koja uspostavlja odnos između znakova i njegovih korisnika postoje vidljive sličnosti između ovih jezika.

5. LITERATURA

1. Bakšić, Sabina: *Strategije učtivosti u turskom jeziku*, Filozofski fakultet u Sarajevu, Sarajevo, 2012, 201 str.
2. Bakšić, Sabina i Bulić, Halid: *Pragmatika*, Bookline, Sarajevo, 2019, 304 str.
3. Brown, Penelope, Levinson, Stephen: *Politeness: Some Universals in Language Usage*, Cambridge University Press, Cambridge, 1987, 345 str.
4. Fraser, Bruce: Whither in politeness in „*Broadening the Horizon of Linguistic Politeness*“, John Benjamins Publishing, Amsterdam, 2005, str. 65-87
5. Čaušević, Ekrem: *Gramatika suvremenog turskog jezika*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 1996, 553 str.
6. Katnić-Bakaršić, Marina: *Lingvistička Stilistika*, Open Society Institute, Center for Publishing Development, Budimpešta, 1996, 145 str.
7. Katnić-Bakaršić, Marina: *Stilistika*, Ljiljan, Sarajvo, 2001, 344 str.
8. Lakoff, T. Robin, Ide Sachiko: *Broadening the Horizon of Linguistic Politeness*, John Benjamins Publishing Company, Amsterdam, 2005, 359 str.
9. Leech, Geoffrey: *Principles of Pragmatics*, Longman Group Limited, London, 1983, 251 str.
10. Teodosijević, Mirjana: *Turski jezik u svakodnevnoj komunikaciji*, Čigoj štampa, Beograd, 2004, 329 str.
11. Watts, J. Richard: *Politeness*, Cambridge University Press, New York, 2003, 326 str.
12. Zeyrek, Deniz: Politeness in Turkish and its linguistic manifestations u: *Linguistic Politeness Across Boundries*, ur. Arin Bayraktaroğlu i Maria Sifianou, John Benjamins Publishing, Amsterdam, 2001, 43-73 str.

SERIJE

1. Söz (Obećanje), TIMS&B, Turska, 2017.-2019.
2. Hercai (Nemirno srce), Mia Yapım, Turska, 2019.
3. Sen Anlat Karadeniz (Crno more pričaj mi ti), ATV, Turska, 2019.
4. Zalim Istanbul (Okrutni Istanbul), Avşar Film, Turska, 2019.
5. Elimi Bırakma (Azra), Üs Yapım, Turska, 2018.-2019.
6. Kösem (Kosem), Tims Productions, Turska, 2015.-2017.
7. Çukur (*Jama*), Ay Yapım, Turska, 2017.
8. Huzur Sokağı (Mirna ulica), ATV, Turska, 2012.-2014.
9. Muhteşem Yüzyıl (Veličanstveno stoljeće), Star TV, Turska, 2012.-2014.
10. Eşkiya Dünyaya Hükümdar Olmaz, (Srce mafije), ATV, Turska, 2015.
11. Drugo ime ljubavi, Nova TV, Hrvatska, 2019.

KNJIŽEVNOUMJETNIČKA DJELA

1. Bazdulj-Hubijar, Nura: *Ljubav je sihirbaz, babo*, Sarajevo, Svjetlost, 1994, 243. Str

INTERNET IZVORI

1. <https://books.google.ba/books?id=U7pv079csCEC&pg=PA43&lpg=PA43&dq=deniz+ze+rek+politeness+in+pdf&source=bl&ots=nK87QZADV0&sig=fz8e-iVHZcx1W05rArUTZMMMtsg&hl=bs&sa=X&ved=0ahUKewjfl5ns0IXUAhUKBB0KHYNmBgoQ6AEIOTAD#v=onepage&q=deniz%20zeyrek%20politeness%20in%20pdf&f=false>
2. <https://www.unicef.org/bih/covid19>
3. <https://time.com/5804402/white-house-coronavirus-guidelines/>
4. <https://www.coolinarika.com/recept/767100>
5. <https://www.nefisyemektarifleri.com/pesto-soslu-makarna-tavuk-dunyasi-tarifi/>
<https://rtvbk.ba/ispred-ukc-a-tuzla-postavljen-trijazni-sator-sprjecavanje-ulaska-virusa-u-zdravstveni-sistem/>
6. <http://srceza djecu.ba/mobile/bs/novosti/dogadjaji/daruj-krv-budi-opet-njihov-heroj-72?fbclid=IwAR2fYT3lxoNaHApwvCB-BF4EXE3aR4jEafZouArbnsstdR0Zzlhp3XFT-4>

7. https://www.izmir.bel.tr/tr/Haberler/buyuksehirde-kan-bagisi-kampanyasi/8241/156?fbclid=IwAR1KKg_rk868Vb6awNn_lgOxqRAiXohre9G15IWnc9ZD9nyp90iX_8XMtR0
8. http://www.malatyaguncel.com/baskan-cercioglundan-evde-kal-cagrisi-1473999h.htm?fbclid=IwAR2RZMSeee9f5XQplc1_l4C7hY5GTNbOITYJMcd-sBW16uB7HDq1I-XKUbm
9. https://en.wikipedia.org/wiki/Politeness_theory
10. <http://www.iasj.net/iasj?func=fulltext&aId=81619>
11. <http://www.psihologijaonline.com/socijalna-psihiologija>
12. http://os.mod.gov.ba/Dobrodosli_na_web_stranicu_Oru%c5%beanih_snaga_Bosne_i_Hercegovine/default.aspx?id=27595&langTag=bs-BA&template_id=181&pageIndex=1
13. <https://ilksesgazetesi.com/yazilar/kendinizi-yenileyin-7957>
14. <http://www.klinika.ba/novosti/item/329-korona-virus-i-astma?fbclid=IwAR1erxAhw-LozcJ0MfruZRb-xh1mKJ8jza2n2quZPzkTkjw7oDhrn8uhp5U>
15. <http://ba.n1info.com/Vijesti/a417053/Crveni-kriz-FBiH-otvorio-telefonsku-liniju-za-pruzanje-psihosocijalne-podrske.html>
16. <https://faktor.ba/vijest/dzaferovic-se-obratio-gradanima-budite-oprezn-i-informirajte-se-preko-institucija-i-kredibilnih-medija-/73866?fbclid=IwAR15Xz576PtQQ8-KFioVbJ6KJNmCAAdGpdlyx-0OuL8iGOL-M1KdHjAeJbHI>

